

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
QARSHI MUXANDISLIK - IQTISODIYOT INSTITUTI
IQTISODIYOT FAKULTETI
“IQTISODIYOT” KAFEDRASI

**“HIMOYAGA TAVSIYA
ETILADI”**
“Iqtisodiyot” kafedrasi mudiri
_____ dots. A.B.Qurbonov
“_____” _____ 2018 yil

“TASDIQLAYMAN”
“Iqtisodiyot” fakul’teti dekani
_____ i.f.d., prof. A.F.Xurramov
“_____” _____ 2018 yil

TILOVOV RUYIDDIN ESHPULAT O‘G‘LINING

**“IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA QISHLOQ
XO‘JALIGI MAHSULOTLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI
OSHIRISH YO‘NALISHLARI”**

(Qashqadaryo viloyat qishloq va suv xo‘jaligi
boshqarmasi misolida) mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

BAJARDI: “Iqtisodiyot” (qishloq
xo‘jaligi) ta‘lim yo‘nalishi
IV-kurs И-461 guruh talabasi
_____ **R.E.Tilovov**

ILMIY RAHBAR:
“Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti,
i.f.n. _____ **SH.SH.Fayziyeva**

Bitiruv malakaviy ishi kafedrada dastlabki himoyadan o‘tdi

_____ sonli bayonnoma “_____” _____ 2018 yil

QARSHI – 2018 yil

	Kirish..... 3
I-bob	Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishning ilmiy va nazariy asoslari.....12
	1.1. Raqobat to‘g‘risida tushuncha, uning turlari va raqobatbardoshlikni oshirishning ilmiy-nazariy asoslari.....12 1.2. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish omillari.....12
II- bob	Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirishning hozirgi holatining tahlili.....16
	2.1. Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasining ijtimoiy-iqtisodiy tavsifi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish holatining tahlili.....16
	2.2. Iqtisodiyoti modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari baholarini takomillashtirish va raqobat muhitini shakllantirish.....37 2.3. Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari39.
III- bob	Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari.....47
	3.1. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalarining tutgan o‘rni.....47
	3.2. Qishloq xo‘jaligining yalpi mahsuloti tarkibi, o‘zgarishi, sifati va raqobatbardoshligining samaradorlikdagi ahamiyati.....51
	3.3. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini taqsimlash, sotish va tovarlilik darajasini oshirishning raqobatbardoshlikka ta’siri57
	Xulosa va takliflar.....67
	Foydalanilgan adabiyotlar.....71

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimiz qishloq xo‘jaligi samaradorligini oshirish masalasi sug‘oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va unumdorligini oshirish bo‘yicha muhim vazifani hal etish bilan bevosita bog‘liqdir. O‘zbekistonning 2012 yildagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yakunlari va 2013 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan yig‘ilishda O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta’kidlaganidek: “Qishloq xo‘jaligining o‘zida keng ko‘lamli o‘zgarishlar va sifat jihatdan yangilanishlar yuz bermoqda.

Yurtimizda ekin maydonlarini optimallashtirish va qishloq xo‘jaligi ekinlarini rayonlashtirish borasida har tomonlama puxta o‘ylangan siyosat olib borilayotgani eng muhim xomashyo va eksportbop mahsulot bo‘lmish paxta yetishtirishning nisbatan barqaror hajmini saqlagan holda, boshqa qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirishni bir necha barobar ko‘paytirish imkonini berdi. Eng muhimi, xalqimizni oziq-ovqat mahsulotlari bilan to‘liq ta‘minlashga zamin tug‘dirdi, kerak bo‘lsa, ularni chet mamlakatlarga eksport qilishga imkon bermoqda. Xususan, g‘alla yetishtirish 2000-yilga nisbatan 2 barobar, kartoshka – 3,1-marta, sabzavot – 3,2 barobar, uzum – 2-marta, go‘sht va sut – 2,1 karra, tuxum – 3,4 barobar oshdi.”¹

Jahon tajribasidan ma’lumki, qishloq xo‘jaligi rivojlangan iqtisodiyotning tarkibini tashkil etuvchi muhim tarmoq hisoblanadi. Uning faoliyati nafaqat yirik biznesning balki butun mamlakat iqtisodiyotining muvoffaqiyatli rivojlanishga islohotlar taqdiri, oxir-oqibatda kishilarimiz farovonligi va mamlakatimizning gullab yashnashini qishloq xo‘jaligi taraqqiyoti orqali, demak iqtisodiyotni rivojlantirishdagi o‘rni shu bilan belgilanadiki, u mamlakat aholisida ishbilarmonlikni, iqtisodiyotdagi asosiy unsir bo‘lgan tadbirkorlikni shakllantira oladi.

¹ I.A.Karimov Mamlakatimizni 2013 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2014 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi “2014 yil yuqori o‘sish sur‘atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o‘zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo‘ladi” nomli ma’ruzasi. “Xalq so‘zi” gazetasi, 18.01.2014

O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Qishloq xo‘jaligi yerlarining unumdorligini yanada oshirish maqsadida 2013-2017 yillarda sug‘oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash va suv resurslaridan oqilona foydalanish davlat dasturini amalga oshirishdoirasida 2016 yilda uzunligi 856,3 kilometrlik kollektor, 322,6 kilometr yopiq kollektor-drenaj tarmoqlari, 233 vertikal drenaj qudug‘i, 12 ta meliorativ nasos stansiyasi, 357,4 km kanal, 70,8 km sug‘orish latok tizimi barpo etildi va rekonstruksiya qilindi.

Meva-sabzavotlarni ishlab chiqarish va ularni saqlashga qaratilgan hajmining oshishi, mazkur mahsulotlarni saqlash uchun maxsus sovutgichlarni qurish va saqlash texnologiyasini takomillashtirishga mustahkam zamin yaratdi. Xususan, 2016 yilda 93,1 ming tonna meva-sabzavot mahsulotlarini saqlash uchun 204 yangi sovutish kamerasi tashkil etildi hamda 12,7 ming tonna mahsulotni saqlaydigan 26 sovutish kamerasi modernizatsiya qilindi”.²

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish bo‘yicha asoslangan taklif va xulosalar ishlab chiqish mavzuning dolzarbligini bildiradi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi va vazifalari. Bitiruv malakaviy ishining maqsadi qishloq xo‘jaligining rivojlanish amaliyotini qiyosiy tahlil qilish orqali iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadidan kelib chiqqan holda quyidagi **vazifalar** belgilab olingan:

- qishloq xo‘jaligini tashkil etishning uslubiy asoslarini aniqlash;
- деҳқончиликда фермер хўжаликларининг ўрни ва ривожланиш структурасини аниқлаш;
- fermer xo‘jaligining tashkiliy- iqtisodiy rivojlanishini taxlil qilish;
- mahsulot ishlab chiqarish va sotishni tahlil qilish;

² SH.M.Mirziyoyevning Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 7 fevralda bo‘lib o‘tgan majlisida ma’ruzasidan “2017–2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning harakatlar strategiyasi” “Xalq so‘zi” gazetasi, 08.02.2017

- qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishni asoslashdan iboratdir.

Bitiruv malakaviy ishining obyekti va predmeti. Bitiruv malakaviy ishining obyekti sifatida Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasi tanlangan hamda obyektning 2015-2017 yillardagi barcha iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlil qilingan.

Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirishni ko‘paytirish, sifatini yaxshilash va ularning raqobatbardoshligini oshirishning usullari, zamonaviy va unumdor texnologiyalar bilan ta‘minlash masalasi bitiruv malakaviy ishining asosiy **predmeti** bo‘lib xizmat qiladi.

Bitiruv malakaviy ishining o‘rganish usullari. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O‘zbekiston Respublikasining korxonalar to‘g‘risidagi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov asarlarida ilgari surilgan nazariy va konseptual tamoyillar, iqtisodiyot fanining klassik namoyondalari ilgari surgan ta‘limotlar, yirik iqtisodchi olimlar g‘oyalari, ilmiy-tadqiqot institutlari olimlarining ilmiy ishlanmalari tashkil etadi. Iqtisodiy voqelikni o‘rganishda dialektik uslub asos qilib olinadi. Shuningdek, tahlil qilish, yillar bo‘yicha taqqoslash, bashoratlash usullaridan foydalanilgan. Ishni bajarish jarayonida ma‘lumotlar bevosita Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasidan olingan.

Bitiruv malakaviy ishining amaliy ahamiyati. Respublikamiz agrar mamlakat hisoblanganligi uchun xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari rivojlanishida qishloq xo‘jaligining alohida o‘rni bor. Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish va mahsulot sifatini oshirish orqali raqobatbardoshlikni ta‘minlash aholining ehtiyojlarini qondirish hamda sanoatning rivojlanishida asosiy bo‘g‘in hisoblanib, hozirgi kunda eng dolzarb masalalar hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2015 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga

bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida ta'kidlaganidek: "Mamlakatimiz iqtisodiyotini tarkibiy o'zgartirish, tarmoqlarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik yangilashga doir loyihalarni amalga oshirish uchun investitsiyalarni jalb qilish borasida bajarilayotgan ishlar alohida e'tiborga loyiq.

2015 yilda ana shu maqsadlarga barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan 15 milliard 800 million AQSH dollari miqdorida investitsiyalar jalb etildi va o'zlashtirildi. Bu 2014 yilga nisbatan 9,5 foiz ko'p demakdir. Jami investitsiyalarning 3 milliard 300 million dollardan ziyodi yoki 21 foizdan ortig'i xorijiy investitsiyalar bo'lib, shuning 73 foizi to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalaridir. Investitsiyalarning 67,1 foizi yangi ishlab chiqarish quvvatlarini barpo etishga yo'naltirildi. Bu esa 2015 yilda umumiy qiymati 7 milliard 400 million dollar bo'lgan 158 ta yirik ishlab chiqarish obyekti qurilishini yakunlash va foydalanishga topshirish imkonini berdi."³

Mavzuning ilmiy salohiyati, yangiligi ishlab chiqiladigan taklif va tavsiyalarni ketma-ketligi, qo'yilgan masalalarning tarkibi hamda ularning yechilishida metodologik yondashilish bilan asoslangan. BMIning bajarilishi natijasida olingan har bir natija iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish, mahsulot eksportini ko'paytirish, ko'proq foyda olishga erishishni, mamlakatimizda bo'layotgan iqtisodiy o'zgarishlar jarayonidagi natijalardan keng foydalanishga imkoniyat yaratiladi. Natijada respublikamiz qishloq xo'jaligining yanada rivojlanishiga erishiladi va qishloq xo'jaligida faoliyat yurituvchi subyektlarning natijalari har tomonlama qo'llab-quvvatlanishiga hamda mahsulot ishlab chiqarish turlarining ko'payishiga imkoniyat yaratiladi.

Bitiruv malakaviy ishning tarkibi va hajmi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, uchta bob, xulosa va takliflar, foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat. Barcha ma'lumotlar 76 bet, 8 ta jadval va 6 ta rasmlarda o'z ifodasini topgan.

3 I.A.Karimov "Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir". "Xalq so'zi"// 2016 yil 16 yanvar

Kirish qismida tanlangan mavzuning dolzarbligi, vazifalari, obykti, predmeti, nazariy va uslubiy asoslari, ilmiy va amaliy ahamiyati hamda boshqalar bayon etilgan.

Birinchi bobda iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishning ilmiy va nazariy asoslari yoritilgan. Shuningdek, raqobat to‘g‘risida tushuncha, uning turlari va raqobatbardoshlikni oshirishning ilmiy-nazariy asoslari hamda Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish omillari to‘g‘risida batafsil fikrlar berilgan.

Ikkinchi bobda Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirishning hozirgi holati tahlili, Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasining ijtimoiy-iqtisodiy tavsifi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish holatining tahlili, iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari baholarini takomillashtirish va raqobat muhitini shakllantirish, Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlariga ta‘sir etuvchi asosiy omillar o‘rganilgan va tahlil qilingan.

Bitiruv malakaviy ishining uchinchi bobida iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari, zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalarining tutgan o‘rni, qishloq xo‘jaligining yalpi mahsuloti tarkibi, o‘zgarishi, sifati va raqobatbardoshligining samaradorlikdagi ahamiyati, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini taqsimlash, sotish va tovarlilik darajasini oshirishning raqobatbardoshlikka ta‘siri ko‘rsatib o‘tilgan.

Xulosa qismida esa bitiruv malakaviy ishining yoritilish jarayonida olib borilgan tahlillar natijasida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish yo‘nalishlariga doir takliflar, chora-tadbirlar, xulosa va tavsiyalar berilgan.

**I-BOB. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA
QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINING
RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING ILMIY VA
NAZARIY ASOSLARI**

**1.1. Raqobat to‘g‘risida tushuncha, uning turlari va
raqobatbardoshlikni oshirishning ilmiy-nazariy asoslari**

Iste‘mol paytida tovarni almashtirish boshqa tovarlarga narx oshishi tufayli yuz beradi. Masalan, qahvali quyultirilgan sut narxining keskin oshishi va quyultirilgan sutning turg‘un narxi o‘z-o‘zidan qahvalisiga iste‘mol talabi pasayib, oddiysiga talab oshishi bilan kuzatiladi.

Iste‘molda mavjud tovarga qo‘shimcha bo‘ladigan tovarlar – bu asosiy tovardan ularsiz to‘g‘ridan-to‘g‘ri foydalanish qiyin bo‘lgan tovarlardir. Masalan, tez buziladigan mahsulotlar (sut, go‘sht va boshqalar) sotib olish uchun sovutgich zarur bo‘ladi, iste‘molga tayyor mahsulotni tayyorlash uchun esa yog‘, go‘sht va hokazo kabilar zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta’kidlaganidek: “Bozor iqtisodiyoti sharoitida teng va halol raqobat muhitini yaratish maqsadida **“Mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini yanada samarali ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”**gi farmon loyihasi ishlab chiqilib, keng jamoatchilik muhokamasiga qo‘yildi.

Ko‘pchilikka yaxshi ayon: bojxona tartib-taomillarining murakkabligi tadbirkorlikka to‘sqinlik qilayotgan asosiy omillardan biri hisoblanadi. Jahon banking hisobotiga ko‘ra, eksport-import hujjatlarini rasmiylashtirish bo‘yicha O‘zbekiston 190 ta davlat orasida 175-o‘rinda turgani achinarli, albatta. Aytaylik, bojxona hujjatlarini rasmiylashtirish uchun Belgiyada 1 soat kifoya qilsa, bizda bunga 1 oylab muddat sarflanadi.”⁴

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: 22.12.2017.

Raqobat deganda, bozorda ko'p sonli mustaqil xaridorlar va sotuvchilar mavjudligi va ular uchun bozorga kirib, xarid qilish uchun teng imkoniyatlar berilishi tushuniladi.

Raqobatning ikki turi farqlanadi.

Tarmoq ichidagi raqobat har bir qishloq xo'jaligi tarmog'idagi ishlab chiqarish darajasi turlicha bo'lgan ko'plab korxonalar xarakterlanadi. Shu bilan birga, bozor qiymati jamiyatga zarur mehnat bilan aniqlanadi va ushbu tovar mahsulotining salmoqli qismi ishlab chiqaradigan korxonalarning individual qiymatlariga yaqinlashadi.

ASM sharoitida tarmoq ichidagi raqobat ikkita omil bilan chegaralanadi:

- ♦ qishloq xo'jaligida turli mintaqalarda mahsulot ishlab chiqarishga ta'sir etadigan va tovar ishlab chiqaruvchiga teng bo'lmagan shartlar;
- ♦ davlat qishloq xo'jaligini tartibga solish, ya'ni qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tadbirlar tizimi bilan kam rentabelli yoki hatto zarar bilan ishlaydigan korxonalarni qo'llash va tabiiy iqlim va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlari yaxshi bo'lib, ish yuritayotgan korxonalardan yuqori daromad olish.

Bundan tashqari, boshqa teng sharoitlarda ham minimal xarajat qilishga erisha oladigan ishlab chiqaruvchi yuqori darajada daromad va foyda oladi.

Bozor qiymati va mahsulot hamda xizmatning bozor bahosi orasida ma'lum o'zaro aloqa mavjud. Agar mahsulotga talab taklifdan ortib ketsa, unda bozor narxi bozor qiymati darajasidan ortib ketadi. Agar bozordagi mahsulotga taklif ularga bo'lgan talabdan ortsa, unda bozor narxi bozor qiymatidan pastga tushadi.

Bu o'zaro aloqani quyidagi tarzda tasavvur qilish mumkin:

agar $B_T > T_0$, unda $H_M > B_K$;

agar $B_T < T_0$, unda $H_M < B_K$.

bunda B_T va T_0 – bozordagi mahsulotga talab va taklif birlikda;

H_M va B_K – mahsulotning bozor narxi va bozor qiymati.

Raqobat tarmoq ichidagina emas, turli tarmoqlardagi korxonalar orasida ham rivojlanadi. Tarmoqlararo raqobat shunga asoslanganki, potensial investor o'z kapitalini moliyaviy yo'qotishlari xavfi kam, lekin maksimal darajada daromad keltira oladigan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlashga qo'yishga moyil, ya'ni aytish mumkinki, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi mablag' qo'yishning jozibadorligi kamroq yo'nalish hisoblanadi. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning daromadlilik oldindan aytishning umuman imkoni bo'lmaganki, tabiiy-iqlim sharoitlariga bog'liq.

Monopolistik raqobatda iqtisodiy raqobat nafaqat narxga, balki mahsulot sifati, reklama kabi omillarga ham e'tibor beriladi.

Bozorga kelib tushadigan mahsulot o'z differensiyasiga ega bo'ladi va ma'lum vaqt oralig'ida o'zgarishi mumkin. Alohida turdagi mahsulotlar parametrlari ishlab chiqaruvchining reklamasida savdoni rag'batlantirish uchun aks etishi kerak. Raqobatchisining mahsulotiga nisbatan ushbu mahsulot yaxshiroqligiga iste'molchilarni ishontirish uchun ko'pgina tovar ishlab chiqaruvchilar turli usullar yordamida bozorni tadqiq etadilar: bozor ishtirokchilari bilan shaxsiy intervyu, raqobatni, aholining daromad darajasini o'rganish, mahsulot chiqarish haqida axborotlar (soni, assortimenti), savdo belgilariga alohida urg'u berish.

Mukammal va nomukammal raqobat bozorlari ham mavjud.

Mukammal raqobatda bozor maqsadiga unchalik ta'sir ko'rsata olmaydigan ko'p miqdordagi mayda ishlab chiqaruvchilarning mavjudligi ko'zda tutiladi. Bu hozirgi sharoitda deyarli uchramaydigan bozor raqobatining ideal holatidir.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida qishloq xo'jaligi korxonalari bitta bozorni o'zlashtirib olsalar, ularning orasida raqobat paydo bo'ladi. Bunday holatlarda korxonalar o'zlari kelishgandek narx belgilash imkonini beradigan darajagacha yiriklashtiriladi. Bu monopoliyaning turlicha ko'rinishi bo'lib, **nomukammal raqobatni** paydo qiladi.

Amaliyotda tovarga narx talab darajasiga qarabgina emas, yirik ishlab chiqaruvchilarning o'zaro kelishuvlari bo'yicha ham o'rnatiladi. Agar ishlab chiqaruvchi bitta bo'lsa, bu – **monopoliya**, agar ikki va undan ortiq bo'lsa **oligopoliya** bo'ladi.

Sotilgan mahsulot (ish, xizmat) turlari, ASM da bozorlarning quyidagi turlari mavjud:

- ASM uchun moddiy-texnika resurslari bozori;
- qishloq xo'jaligi bozorlari (dehqon bozorlari);
- xizmat sohasi bozori;
- savdo sohasi bozori (marketing xizmati).

Moddiy-texnika resurslari bozori qishloq xo'jaligi va yordamchi korxonalarni zarur texnika, uskunalar, yakuniy mahsulotlar (sut, g'alla va boshqalar) uchun moddiy ishlab chiqarish zaxiralari bilan ta'minlaydi. Bunday bozorlarda to'rtta asosiy segmentni ajratish mumkin:

- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash uchun uskunalar, mashinalar, mexanizmlar bozori;
- moddiy ishlab chiqarish zahiralar bozori (yoqilg'i, energiya, sanoat xom-ashyosi);
- mineral o'g'itlar bozori;
- chorvachilik uchun ozuqalar bozori.

Qishloq xo'jaligi bozorlarida korxonalar olingan mahsulotlarni mustaqil realizatsiya qiladi. Bozor xizmatini rad etishda savdo sohasi ushbu mintaqada mos keluvchi tashkilotlar yo'qligiga asoslanishi mumkin, lekin ko'pincha buning sababi, korxonaning qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish va qayta ishlash bo'yicha bunday xizmatlarga haq to'lash, shuningdek, realizatsiya narxidagi yo'qotishlardan iborat moddiy yo'qotishlardan qochish bilan bog'liq istagi bo'ladi.

Qishloq xo'jaligi bozorlarini o'simlikchilik mahsulotlari bozori, chorvachilik mahsulotlari bozori va qayta ishlash mahsulotlari bozoriga bo'lish mumkin.

Bu sohadagi raqobat bilan cheklashlar darajasi bo'yicha bozorlarning to'rtta turi ajratiladi: sof raqobat bozori, monopolistik raqobat bozori, oligopoliya bozori, sof monopoliya bozori.

Sof raqobat bozori qandaydir o'xshash tovar mahsulotiga ko'plab sotuvchilar va xaridorlar majmuidan iborat bo'ladi. Shu bilan birga, birorta alohida xaridor yoki sotuvchi tovarning joriy bahosi darajasiga katta ta'sir o'tkaza olmaydi.

Monopolistik raqobat bozori yagona emas, keng diapozonli narxlar bilan savdo qilayotgan ko'plab sotuvchilar va xaridorlardan iborat bo'ladi. Bu sotuvchilarning sifat, xossasi, tashqi shakliga ko'ra bir-biridan farqlanadigan tovarlarning har xil turini xaridorlarga taklif eta bilish qobiliyati bilan sharhlanadi.

Oligopolistik bozor sotuvchilarning uncha ko'p bo'lmagan sonidan iborat bo'ladi, chunki yangi talabgorlar bu bozorga kira olmaydilar. Agar biror korxonaga o'z narxini 10-15% ga pasaytirsa, xaridorlar ushbu ta'minotchiga o'tib ketadilar, boshqa ishlab chiqaruvchilar esa yo narxlarni pasaytirishga e'tibor qaratishlari yoki katta hajmda tovar (xizmat) taklif qilishlari kerak bo'ladi.

1.2. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish omillari

Xizmat sohasi bozorida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchi va qayta ishlovchi korxonalar ishlab chiqarish jarayonini yuritish uchun zarur xizmatlar bilan ta'minlanadilar.

Asosiy xizmatlar orasidan quyidagilarni ajratish mumkin: axborot konsaltingi, ilmiy-tadqiqot (elita urug'chiligini ham qo'shgan holda), texnik (shu jumladan, ASM korxonalarini ixtisoslashtirilgan korxonalarining texnik quvvatidan foydalanganda), meliorativ, veterinariya va boshqalar.

Savdo sohasidagi bozor qishloq xo'jaligi hamda yordamchi sanoat ishlab chiqarish korxonalarini mahsulotlarini o'zlari mustaqil realizatsiya qilmasdan, ixtisoslashgan savdo tashkilotlari xizmatidan foydalanganda paydo bo'ladi. Bu

xizmatlar ulgurji va chakana savdo tashkilotlari, umumumiy ovqatlanish, qayta ishlovchi korxonalar kabilar bo‘lishi mumkin.

Bozorlar, shuningdek, hajmi (ko‘lam)ga qarab ham tasniflanadi. **Bozor ko‘lami (almashuv sohasi)** – bu xaridorlarni qiziqtiradigan mahsulotlarni almashlash amalga oshiriladigan hududdir. Agar almashuv sohasi viloyat, tuman, qishloq hududini qamrab olsa, unda mahalliy tovar bozori bo‘ladi. Agar u butun milliy hududni qamrab olsa “mamlakat bozori” bo‘ladi.

Aloqalari xalqaro savdo-sotiqqa bog‘liq bo‘lgan, shuningdek, litsenziya va xizmatlar savdosi mavjud bo‘lgan davlatlarning milliy bozorlari jahon bozorini shakllantiradi.

Qishloq xo‘jaligi va qayta ishlash korxonalarining asosiy qismi uchun mahalliy bozorlar katta ahamiyatga ega. Bozor hajmi (sig‘imi)ni aniqlashda bozorni mamlakatda ishlab chiqarilgan mahsulotlar bilan to‘ldirishda ushbu mahalliy joylarga joylashgan o‘xshash korxonalar sonidan va mahsulot chiqarishga ta’sir etuvchi tabiiy-iqlim sharoitidan kelib chiqib, muammolar paydo bo‘lishi mumkin. Xorij mahsulotlariga kelganda, bunday vaziyat ta’minlash hajmlari nazorat qilinmasligi va tartibga solinmasligi bilan izohlanadi.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorlari bir-biri bilan bog‘liq hudud va mintaqa ichidagi tarkibiy qismlarning murakkab tizimlarini o‘zlarida aks ettiradi.

Mamlakatning ko‘pchilik mintaqalari uchun qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorlarining normal faoliyat yuritishlarining asosi ularning bosh ta’minotchilari tarkibiga qishloq xo‘jaligi, oziq-ovqat va qayta ishlash sanoatini, transport va boshqa tashkilotlarni qamrab olgan, oziq-ovqat resurslarini ishlab chiqarish, yetkazib berish va ASM tarmoqlariga xizmat ko‘rsatishni amalga oshiruvchi agrosanoat majmuasidir.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorining mohiyati, realizatsiya qilinadigan tovar mahsulotlarning sifat va miqdor ko‘rsatkichlarini, uning kelib tushish manbalarini, iste’molchilar tarkibini, oziq-ovqat turlari bo‘yicha talab va takliflar strukturasi, uning sifatini, assortimentini, bahosini qamrab oladi.

Bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish iste'moldan kelib chiqadi, iste'molchiga xizmat qiladi va uning talablarini qondirishga yo'naltiriladi. Aynan talab mahsulot ishlab chiqarilishining assortimenti va sifatini belgilaydi, bozor esa narx orqali uning jamiyat uchun foydaliligini tan oladi.

Raqobat sharoitida ishlab chiqaruvchining iste'molchiga bog'liqligi va maksimal foyda olish istagi uni ishlab chiqarish chiqimlarini pasaytirishga, mahsulot sifatini yaxshilashga, o'z resurslarini tejashga majbur qiladi. Bu ishlab chiqarishga ilmiy-texnika yutuqlarini joriy etishni tezlashtiradi (energiyani tejaydigan texnologiyalar, hosildor navlar, texnikaning yangi turlari).

Bozor qonunlari real ishlashlari uchun quyidagi ma'lum shartlar zarur:

- ◆ qishloq xo'jaligi tovarlari ishlab chiqaruvchilarining xo'jaligi yuritish shakli va xususiy mulk egaligi shakli qayta ishlanadigan mahsulotlari ko'p qirraliligi, g'alla va paxta mahsulotlari kompleks ostidagi hamma bo'g'inlarida monopolizmni bartaraf etish, tashqi va ichki raqobat darajasining yuqoriligi;
- ◆ bozordagi xo'jaligi yurituvchi subektlar ishlab chiqarish strukturalarini, realizatsiya vositalarini tanlashda, narx o'rnatishda, daromadlarni taqsimlashdagi mustaqilligi;
- ◆ davlatning bozor subektlari xo'jaligi faoliyatlarining yuqori darajadagi tartibga soluvchilik rolini saqlashlariga aralashmasligi;
- ◆ bozor infratuzilmasining yaxshi rivojlangan tizimi borligi.

Paxta va g'alla bozorini shakllantirish – kompleks yondashuvni, puxta o'ylanganlikni, qabul qilinadigan qarorlar izchilligini talab qiluvchi jarayon. U davlat tomonidan majburiy tartibga solinish va g'alla ishlab chiqarilishiga mamlakat qishloq xo'jaligi va agrar sektorida yetakchi rol tegishliligi anglanganda vujudga keladi.

Paxta va g'alla – nafaqat agrar sanoat ishlab chiqarilishida, balki mamlakat iqtisodiyotida ham umuman, tarmoqlararo proporsiyani belgilovchi muhim mahsulot hisoblanadi. Qishloq tovar ishlab chiqaruvchilari uchun u oddiy yoki kengaytirilgan takror ishlab chiqarish imkonini beruvchi daromadlarning asosiy manbasidir. Bir vaqtning o'zida g'allaning narxi chorvachilikda to'yintirilgan

ozuqalar narxlarini va aholining asosiy oziqlanish mahsulotlari bahosini belgilaydi. Xulosa qilib aytganda, paxta va g'alla ishlab chiqarishning rivojlanish darajasiga qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlari, paxta va g'allani qayta ishlash sanoati va iqtisodiyot tarmoqlari butunicha va jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik ham ko'p jihatdan bog'liq.

Paxta va g'alla bozorini rivojlantirishning davlat darajasidagi vazifalari mamlakatni o'zini-o'zi g'alla va uni qayta ishlash mahsulotlari bilan ta'minlay olishidan iborat. Chunkinarxga oid kredit, soliq va tashqi iqtisodiy siyosat davlat darajasidagi hal qilinadigan masalalardir.

Oziq-ovqat bozorlarining tarkibiy qismlari go'sht bozori va sut mahsulotlari bozorida iborat. Bu bozorlarning alohida o'rinlarining shartlari shuki, ular eng qimmatli ozuqa mahsulotlarini ishlab chiqarish, qayta ishlash va realizatsiyasini qamrab oladi.

Go'sht va go'sht mahsulotlari nisbatan qimmatli mahsulotlar hisoblanadi, shuning uchun ularni iste'mol qilish, birinchi navbatda, jismoniy normalarga emas, aholining to'lov qobiliyatiga bog'liq.

Mol go'shti realizatsiya qilish strukturasi keyingi yillarda prinsipial o'zgarishsiz bo'lmoqda. Tayyorlov tashkilotlari bilan o'zaro aloqalar uchun xarakterli bo'lgan to'lay olmaslik muammosi tovar ishlab chiqaruvchilarni o'z mahsulotlarini arzonroq narxda, ammo naqd pulga sotish yoki boshqa tovarga ayirboshlashning muqobil vositalarini izlashga majbur qilmoqda. Qishloq xo'jaligi korxonalarini o'z mahsulotlarini realizatsiya qilishdan tayyorlovchilarga ularning bozordagi vositalari bo'yicha sotish uchun o'tkazmoqdalar.

Hozirgi paytda mol go'shtiga talab sezilarli darajada xususiy ishlab chiqarish hisobidan (95%) va kamroq darajada – import ta'minot yordamida (5%) qondirilmoqda.

Keyingi yillarda chorva mollarini parvarishlash va bo'rdoqiga boqishga sarflangan yuqori xarajatlar tarmoq mahsulotlarining realizatsiya baholari bilan qoplandi, bu esa go'sht ishlab chiqarish, ayniqsa, yirik shoxli qoramol go'shti yetishtirishning foyda ko'rishiga olib keldi.

II-BOB. QASHQADARYO VILOYATI QISHLOQ VA SUV XO‘JALIGI BOSHQARMASIDA QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARI RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING HOZIRGI HOLATINING TAHLILI

2.1. Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasining ijtimoiy- iqtisodiy tavsifi, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish holatining tahlili

Qashqadaryo viloyati 1943 yilda tashkil topgan bo‘lib, uning umumiy yer maydoni 28,6 kv.km.dir yoki 2856799 gani tashkil etadi. Viloyatning umumiy chegara uzunligi 893,89 km bo‘lib, Tojikiston respublikasi bilan Shahrizabz tumani tomonidan Sharqdan 18,5 km, Kitob tumani tomonidan esa Sharqdan 41,47 km masofada chegaradosh. Shuningdek, viloyat Turkmaniston bilan Janubiy-g‘arb tomonidan Dehqonobod tumani orqali 75,9 km, G‘uzor tumani bilan 22,2 km, Nishon tumani bilan 75,74 km va Mirishkor tumani tomonidan 79,48 km masofada chegaradoshdir. Qo‘shni viloyatlar bilan shimoldan 276 km masofada Samarqand viloyati bilan, janubiy sharqdan 193,8 km da Surxondaryo viloyati bilan, shimoliy-g‘arbdan 98,3 km masofada Buxoro viloyati bilan va shimoldan 12,5 km da Navoiy viloyati bilan chegaradosh.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 22 yanvardagi 37-son qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi to‘g‘risidagi NIZOMi qabul qilindi. Iqtisodiyot vazirligi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Makroiqtisodiyot va statistika vazirligini qayta tashkil etish to‘g‘risida” 2002 yil 24 dekabrda PF-3183-son Farmoniga muvofiq tashkil etilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi to‘g‘risidagi NIZOMiga muvofiq tashkil etilgan. Iqtisodiyot vazirligiga Vazir rahbarlik qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi faoliyatiga rahbarlik qiladi hamda Vazirlikka yuklangan vazifalarning bajarilishi va funksiyalarning amalga oshirishligi uchun shaxsan javob beradi. Iqtisodiyot vazirligida 9 kishidan iborat Hay’ati tuzilgan,

uning shaxsiy tarkibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi. Hay’at o‘zining muntazam o‘tkazib turiladigan majlislarida mamlakatni, tarmoqlarni va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning muhim muammolarini, prognozlash metodologiyasini va uni tashkil etishni yaxshilash, kadrlarni tanlash va joy-joyiga qo‘yish masalalarini ko‘rib chiqadi.

Vazir o‘rinbosarlari Bosh boshqarma boshliqlari rahbarlik qiladigan Bosh boshqarmalar, boshqarmalar, bo‘limlar, guruhlar Iqtisodiyot vazirligining asosiy tarkibiy bo‘linmalari hisoblanadi. Viloyatlardagi Iqtisodiyot bosh boshqarmalari O‘zbekiston Respublikasining 2004 yil 9 fevraldagi 58-son Qarori bilan tashkil etilgan.

Boshqarma boshliqlari maqomiga ko‘ra bosh boshqarma boshlig‘iga, bo‘limlar boshliqlari – boshqarma boshlig‘iga, guruhlar rahbarlari esa – boshqarma boshlig‘ining o‘rinbosarlariga tenglashtiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo‘jaligi vazirligi tizimi tashkilotlari va muassasalari boshqaruv apparati xodimlari soni, shuningdek uning markaziy apparati tuzilmasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadi.

Qashqadaryo viloyat qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasi viloyatning Qarshi shahrida joylashgan bo‘lib, boshqarmada bir nechta bo‘limlar bo‘lib, boshliq bir vaqtning o‘zida viloyat hokimining o‘rinbosari hisoblanadi. Birinchi o‘rinbosariga viloyat qishloq va suv xo‘jaligining asosiy masalalarini hal etish yuklatilgan. Shuningdek, boshqarmada kadrlar va maxsus ishlar bo‘limi, buxgalteriya va kanselyariya bo‘limlari ham faoliyat ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 17 apreldagi “Qishloq va suv xo‘jaligi davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5418-son Farmonini ijro etish hamda O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi samarali faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash maqsadida 2018 yil 17 aprelda PQ-3671-sonli ***“O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi vazirligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”*** O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori qabul qilindi.

Qarorga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligining tashkiliy tuzilmasi, O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi boshqaruv xodimlarining cheklangan soni 127 nafardan iborat markaziy apparatining tuzilmasi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligining tuzilmasi, viloyatlar qishloq xo'jaligi boshqarmalarining namunaviy tuzilmasi, tumanlar (Quvasoy shahar) qishloq xo'jaligi bo'limlarining namunaviy tuzilmasi va boshqaruv xodimlarining cheklangan soni tasdiqlangan.

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligi vaziriga:

zarur hollarda, O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi (keyingi o'rinlarda Vazirlik deb yuritiladi) tizimiga kiruvchi tashkilot va idoralarning tashkiliy-shtat tuzilmalariga xodimlarning tasdiqlangan umumiy soni doirasida o'zgartirishlar kiritish;

Vazirlik zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish doirasida davlat organlari va boshqa tashkilotlar, ilmiy-ta'lim muassasalari, shuningdek, xalqaro tashkilotlar va xorijiy kompaniyalarning yuqori malakali mutaxassislarini maslahatchi sifatida jalb etish huquqi berilgan.

Vazirlik, uning hududiy bo'linmalari va idoraviy mansub tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirish manbalari etib O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari va qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa manbalar belgilangan, davlat unitar korxonalarini bundan mustasno.

Vazirlik O'zbekiston Respublikasi Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi barcha huquq, majburiyat va shartnomalarining qishloq xo'jaligi qismi bo'yicha huquqiy vorisi hisoblanadi. Vazirlikning o'z vakolatlari doirasida qabul qiladigan qarorlari davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy ijroiya hokimiyati organlari, shuningdek, korxonalar va muassasalar tomonidan bajarilishi majburiy hisoblanadi;

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisining, viloyatlar va tumanlar (shaharlar) hokimlarining qishloq va suv xo'jaligi masalalari uchun mas'ul bo'lgan tegishli o'rinbosarlari Vazirlik va O'zbekiston Respublikasi Suv xo'jaligi vazirligi hududiy bo'linmalarining hamkorlikdagi faoliyatini ta'minlaydi.

Shuningdek, quyidagilarga yoʻnaltirilgan qishloq xoʻjaligi va oziq-ovqat tizimini tubdan isloh qilish boʻyicha “Yoʻl xaritasi” tasdiqlangan. Unga koʻra:

qishloq xoʻjaligi va oziq-ovqat xavfsizligi sohasida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish;

ichki oziq-ovqat bozorida narxning shakllanishi ustidan monitoring yuritish mexanizmlarini joriy qilish;

oziq-ovqat xavfsizligini taʼminlash va qishloq xoʻjaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish;

tarmoqda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish;

kadrlar tayyorlash, soha xodimlarini moddiy va maʼnaviy ragʻbatlantirish tizimini takomillashtirish koʻrsatilgan.

Vazirlik va idoralar rahbarlari “Yoʻl xaritasi”da nazarda tutilgan tadbirlarning oʻz vaqtida va samarali amalga oshirilishi uchun shaxsan javobgar ekanliklari belgilab qoʻyilgan.

Qishloq xoʻjaligi sohasidagi davlat siyosati ustuvor yoʻnalishlarining muvofiqlashtirilgan holda amalga oshirilishini taʼminlash maqsadida Oʻzbekiston Respublikasining qishloq xoʻjaligi vaziri quyidagilar uchun shaxsan javobgar ekanligi belgilab qoʻyilgan:

a) Oʻzbekiston Respublikasining qonunlari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasining qarorlari, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar talablarining oʻz vaqtida va sifatli bajarilishi;

Vazirlik zimmasiga yuklatilgan vazifa va funksiyalar bajarilishini tashkil etish, Vazirlik faoliyatini rejalashtirish, shuningdek, uning faoliyati bilan bogʻliq prognoz koʻrsatkichlariga erishilishini soʻzsiz taʼminlash;

qishloq xoʻjaligini rivojlantirish, shuningdek, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va qishloq xoʻjaligi sohasidagi muammoli masalalarni hal etish boʻyicha dasturlar, chora-tadbirlar rejalari, «yoʻl xaritalari» va boshqa dasturiy hujjatlarni samarali amalga oshirish;

kadrlarni tanlash va joy-joyiga qoʻyish, Vazirlik xodimlarini qayta tayyorlash va malakasi oshirilishini tashkil etish, ular samarali faoliyat

ko'rsatishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, mehnat intizomini va qonun hujjatlari talablarini qo'pol ravishda buzgan xodimlarga nisbatan intizomiy va boshqa turdagi javobgarlik choralarini ko'rish;

xorijiy mamlakatlarning qishloq xo'jaligi idoralari va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, ilg'or tajribani tizimli o'rganish va joriy qilish;

qishloq xo'jaligi tashkilotlari va muassasalari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlarini ko'rib chiqish bo'yicha ishlarni samarali tashkil etish, aholi bilan to'g'ridan-to'g'ri va ochiq muloqotni yo'lga qo'yish, fuqarolar shaxsiy qabulini tizimli ravishda o'tkazib borish;

b) qishloq xo'jaligi vazirining birinchi o'rinbosari quyidagilar uchun shaxsan javobgardir:

paxta va texnik ekinlarni yetishtirishga doir agrotexnik tadbirlarni o'z vaqtida va sifatli o'tkazilishini ta'minlash, shuningdek, boshoqli, dukkakli va moyli ekinlar yetishtirishni rivojlantirish;

Vazirlik hamda Suv xo'jaligi vazirligining suvdan foydalanish sohasida o'zaro hamkorlikda ishlashini ta'minlash;

qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash darajasini oshirish, shuningdek, agrokimyoviy tadbirlarni amalga oshirish;

qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirishning ilg'or agrotexnologiyalari, resurs hamda suvni tejovchi texnologiyalarni joriy qilish;

kontraktatsiya shartnomalari tuzilishi va ijro qilinishi ustidan monitoring yuritilishini tashkil etish va qishloq xo'jaligida davlat xaridlarini shakllantirish;

v) qishloq xo'jaligi vazirining o'rinbosarlari quyidagilar uchun shaxsan javobgardir:

bog'dorchilik, uzumchilik, chorvachilik, parrandachilik, naslchilik ishlari, asalarichilik, baliqchilik va pillachilikni rivojlantirish;

barqaror narxlarda aholini yil davomida va uzluksiz ta'minlash uchun zarur bo'lgan hajmdagi qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari zaxirasi shakllantirilishini tashkil etish;

qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlarining chuqur qayta ishlanishi va saqlanishini ta‘minlash;

qishloq xo‘jaligi va oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarilishining iqtisodiy tahlilini, shuningdek, narx va meyorlar shakllantirilishini amalga oshirish;

agrар sohada iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish bo‘yicha ishlarni muvofiqlashtirish, agrар tadbirkorlikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini takomillashtirish;

qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozori konyunkturasini o‘rganish bo‘yicha chuqur marketing tadqiqotlarini olib borish, aholining oziq-ovqat mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini o‘rganish, agrар sohaning eksport salohiyatini sezilarli darajada oshirish choralarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

qishloq xo‘jaligiga investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanish ustidan monitoring olib borish;

qishloq xo‘jaligiga innovatsiyalar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

qishloq xo‘jaligi infratuzilmasini rivojlantirish, tarmoq moddiy-texnika bazasini mustahkamlash kabi vazifalar o‘z ifodasini topgan.

O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi huzurida Qishloq xo‘jaligini rivojlantirish va oziq-ovqat ta‘minoti jamg‘armasi tashkil etildi.

Jamg‘arma mablag‘larini shakllantirishning asosiy manbalari etib quyidagilar belgilangan:

Vazirlik tarkibiga kiruvchi o‘zini-o‘zi moliyalashtiradigan tashkilotlar sof foydasining o‘z ixtiyorida qoldiriladigan qismidan tuzilgan shartnomalar asosidagi ajratmalari;

O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Qishloq xo‘jaligini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasiga tushumlarning 0,2 foizi miqdoridagi ajratmalar;

jismoniy va yuridik shaxslarning xayriya mablag‘lari;

xalqaro grantlar va texnik ko‘mak mablag‘lari;

qonun hujjatlari bilan taqiqlanmagan boshqa manbalar.

Toshkent davlat agrar universiteti va uning filiallari, Andijon qishloq xo‘jaligi instituti hamda Samarqand qishloq xo‘jaligi instituti Vazirlik tarkibidan chiqarildi.

Vazirlik tarkibidan chiqarilayotgan ta‘lim muassasalari, shuningdek, Qishloq xo‘jaligi yo‘nalishidagi oliy ta‘lim muassasalarini qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasini yanada takomillashtirish, kasb-hunar ta‘limi tizimini yanada takomillashtirishni muvofiqlashtirish, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlardagi kasb-hunar kollejlari qishloq xo‘jaligi sohasida kadrlar tayyorlash bo‘yicha ixtisoslashtirish, qayd etib o‘tilgan kasb-hunar kollejlari Vazirlik tasarrufiga ularning balansida bo‘lgan binolar, imoratlar, laboratoriyalar, jihozlar, boshqa obyektlar va moddiy boyliklar bilan birgalikda o‘tkazish masalalarini ko‘rib chiqish yuklatilgan bo‘lib, hozirgi kunda amalga oshirilmoqda.

Qishloq xo‘jaligi sohasida kadrlar tayyorlaydigan kasb-hunar kollejlari malakali o‘qituvchilar va o‘quv-uslubiy adabiyotlar bilan O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi tomonidan hamda zamonaviy texnika va uskunalar, amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun ishlab chiqarish bazasi bilan Vazirlik tomonidan Jamg‘arma mablag‘lari hisobidan ta‘minlanishi belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta‘kidlaganidek: “Ma‘lumki, hozirgi kunda yurtimizda 51 foizdan ziyod aholi qishloq joylarda yashaydi. Biroq qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 17 foizdan oshmaydi. Agrar soha mahsulotlarini qayta ishlash hajmi esa 10 foizga ham yetmaydi. Holbuki, rivojlangan davlatlarda bu ko‘rsatkich 50 foizdan ortiqni tashkil etadi. Shu munosabat bilan **qishloq xo‘jaligini yanada isloh qilish bo‘yicha kompleks dastur** ishlab chiqish lozim.

Ayniqsa, oziq-ovqat xavfsizligi muammosini hal etish, genetik modifikatsiya qilingan mahsulotlar yetishtirmaslik bo‘yicha qat‘iy nazorat o‘rnatishga alohida e‘tibor qaratish talab etiladi. So‘nggi yillarda mamlakatimiz bozorlarida import meva-sabzavot mahsulotlari ko‘payib borayotgani bizni albatta hushyorlikka

chaqirishi kerak. Bunday holatning oldini olish uchun, avvalo, yo‘qolib borayotgan qadimgi navlarni tiklash, seleksiya ishlarini oqilona va samarali yo‘lga qo‘yish, sohaga ilm-fan yutuqlari, innovatsion ishlanmalarni keng joriy etishimiz zarur.

Ma’lumki, mamlakatimiz to‘qimachilik sanoati 1 million 400 ming tonnagacha paxta tolasini qayta ishlash imkoniyatiga ega. Bu respublikamizdagi tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchilar ehtiyojini to‘liq qoplay oladi. Lekin paxta tolasini qayta ishlash sanoatini boshqarishda ko‘pgina muammolar mavjud. Bu esa paxta xomashyosini ishlab chiqarish va qayta ishlashda rentabellikning pasayishiga olib kelmoqda. Shu munosabat bilan sohadagi muammolarni hal etish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni yanada rag‘batlantirishga oid alohida farmon qabul qilindi. Bugungi kungacha o‘zimizning to‘qimachilik korxonalarimizga paxta xomashyosini faqat “O‘zpxatasanoat” aksiyadorlik jamiyati orqali sotar edik. Farmonga muvofiq to‘qimachilik korxonalari paxta xomashyosini endi to‘g‘ridan-to‘g‘ri tuzilgan shartnoma asosida bevosita fermerlardan sotib olish imkoniyatiga ega bo‘ldi.”⁵

Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasining iqtisodiy ko‘rsatkichlari bilan tanishib chiqamiz.

Mamlakatimizda sanoat mahsulotlari hajmi 2014 yilda 84011,6 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkich 2015 yilda 97598,2 mlrd so‘m va 2016 yilda 111869,4 mlrd so‘mga yetgan va o‘sish trendini namoyon qilmoqda.

Viloyatda yetishtirilgan yalpi hududiy maxsulot o‘tgan 2017 yil yakuni bo‘yicha 17366,1 mlrd so‘mga yetib, uning tarkibida sanoat mahsulotlari ulushi 35,2 %ni tashkil etmoqda. Bu esa yalpi hududiy mahsulot tarkibida kichik biznes ulushidan (53,3%) keyingi ulushni egallab turganidan dalolat bermoqda.(2.1.1-diagramma).

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T., 22.12.2017.

2.1.1-jadval

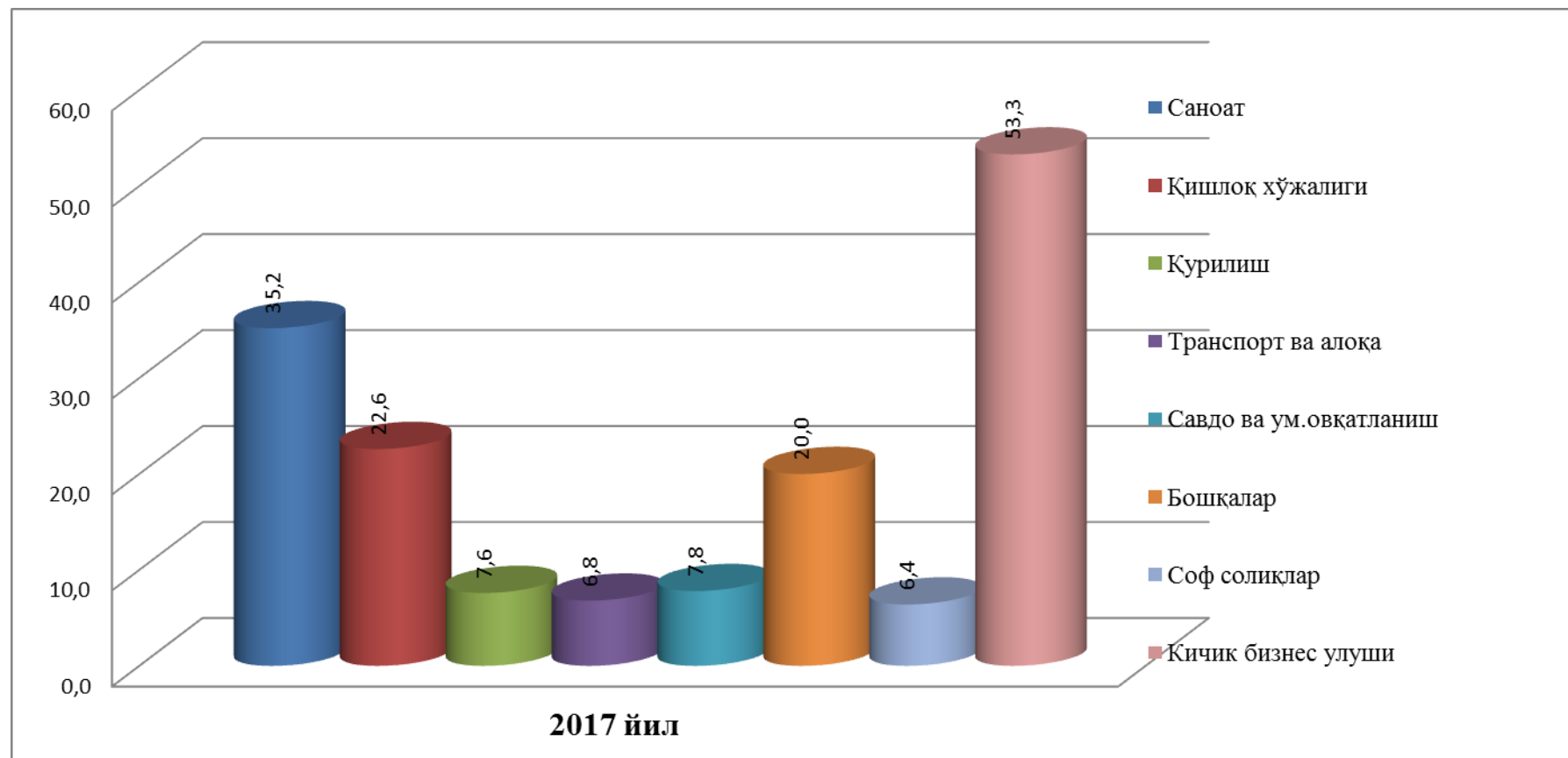
Qashqadaryo viloyatining 2014-2017 makroiqtisodiy ko'rsatkichlar tarkibi⁶(birliklarda)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2014 yil	2015 yil	2016 yil	2017 yil
Yalpi xududiy maxsulot	млрд.сўм	10209,2	13418,3	14896,9	17366,1
O'tgan yilga nisbatan sh.j.so'xalar ulushi%da	%	107,9	105,4	105,9	103,1
<i>Sanoat</i>	%	33,7	38,5	37,4	35,2
Qishloq xo'jaligi	%	19,4	19,3	18,5	22,6
Qurilish	%	7,8	7,5	7,8	7,6
Transport va aloqa	%	7,2	6,3	6,6	6,8
Savdo va umumiy ovqatlanish	%	7,6	7,2	7,5	7,8
Boshqalar	%	14,9	21,2	22,2	20,0
Sof soliqlar	%	9,4	8,9	6,5	6,4
Kichik biznes ulushi	%	51,5	51,6	51,7	53,3

⁶Manba: Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

2.1.1-rasm

Qashqadaryo viloyatida 2017 yilda yalpi hududiy mahsuloti tarkibining o'tgan yilga nisbatan o'zgarishi⁷ (% da)

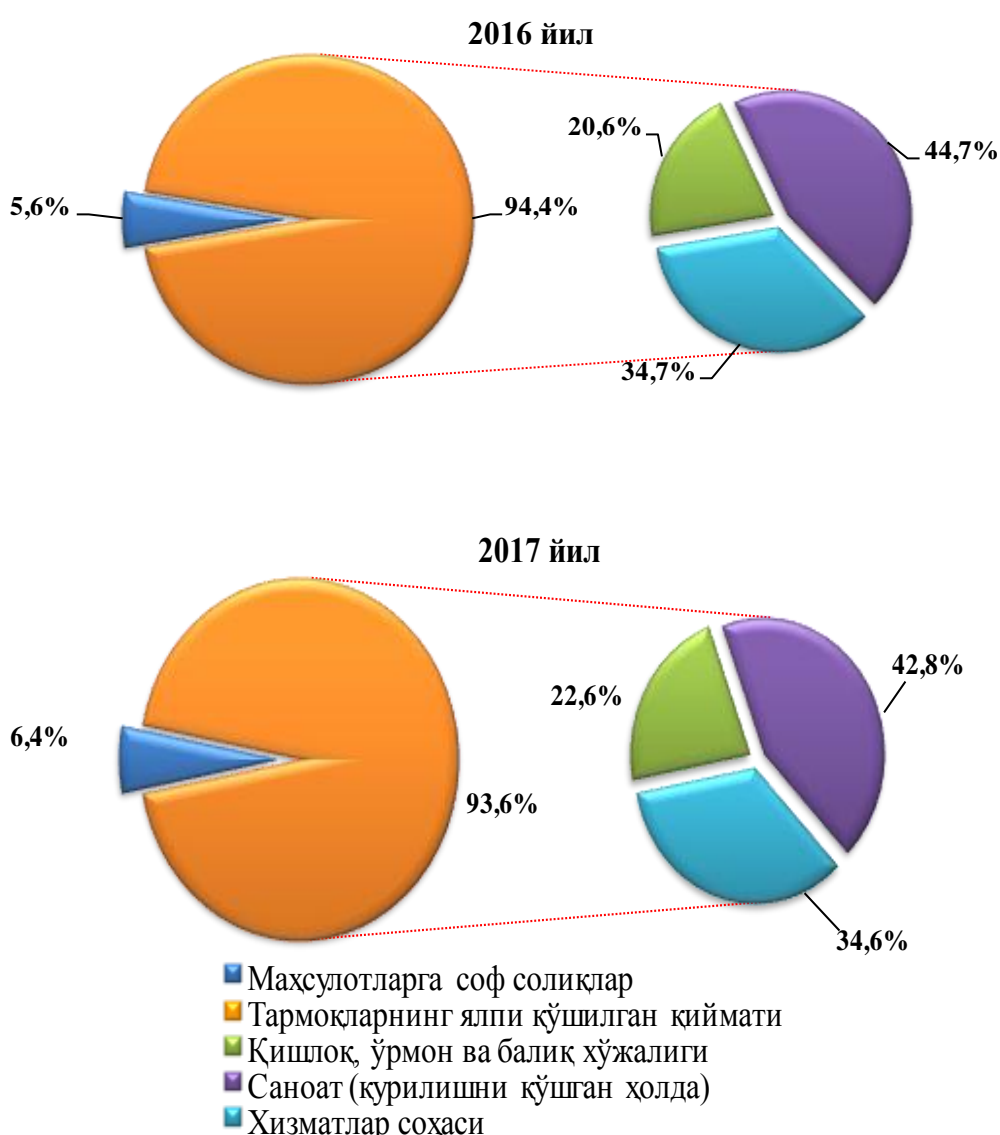

⁷Manba: Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

Qashqadaryo viloyati bo'yicha dastlabki ma'lumotlarga, dastlabki ma'lumotlarga ko'ra, 2017 yil yanvar-dekabrda ishlab chiqarilgan yalpi hududiy mahsulotning (YAHM) hajmi 17366,1 mlrd. so'mni tashkil etdi va 2016 yilning yanvar-dekabriga nisbatan o'sish sur'ati 103,1 foizga teng bo'ldi.

2.1.2-rasm

Yalpi hududiy mahsulotning tarmoqlar bo'yicha tarkibi yanvar-dekabrholatiga (jamiga nisbatan foizda)

Iqtisodiyotning asosiy tarmoqlarida kuzatilgan o'sish sur'atlari YAHM o'sishida asosiy omil bo'lib xizmat qildi. Jumladan, qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi tarmog'ining o'sish sur'ati 100,8 foiz, (YAHM tarkibidagi ulushi (22,6 foiz), sanoat 104,1 foiz (35,2 foiz), qurilish 100,4 foiz (7,6 foiz), savdo, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar 100,9 foiz (7,8 foiz), tashish va saqlash, axborot va aloqa 102,8 foiz (6,8 foiz) va xizmat ko'rsatuvchi boshqa tarmoqlar 105,8 foiz (20,0 foiz) ni tashkil qildi.

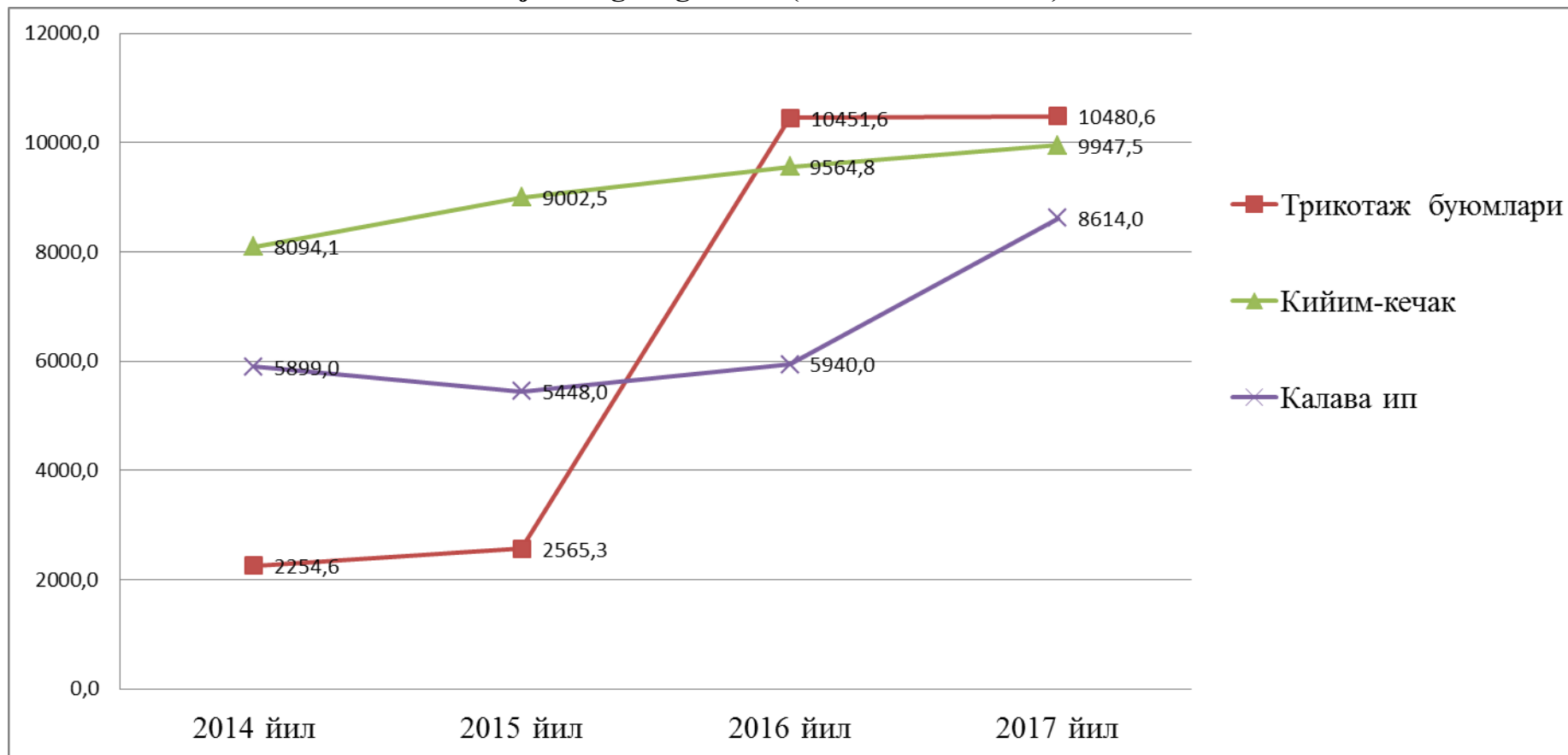
2017 yilning yanvar–dekabrda YAHM tarkibida xizmatlar sohasining ulushi 34,6 foizni tashkil qildi, bu esa 2016 yilning yanvar-dekabriga nisbatan 0,1 punktga kamdir (34,7 foiz). Jumladan, tashish va saqlash, axborot va aloqa xizmatlari 0,7 punktga kamaydi va hisobot davrida 6,8 foizni tashkil qildi. Savdo, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar ulushi 7,8 foizni tashkil qildi, xizmat ko'rsatuvchi boshqa tarmoqlar ulushi 2016 yil yanvar–dekabrdagi 19,4 foizdan 2017 yil yanvar-dekabrda 20,0 foizga oshdi.

YAHM ishlab chiqarish umumiy hajmining 53,3 foizi kichik tadbirkorlik (biznes) hissasiga to'g'ri keldi.

Yanvar-dekabr oylarida viloyat yalpi hududiy mahsulotining iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha tarkibi

Ko'rsatkichlar	mlrd.so'm		2016 yil yanvar-dekabrga nisbatan foiz hisobida
	2016 yil	2017 yil	
I. Yalpi hududiy mahsulot, jami	14761,8	17366,1	103,1
<i>shu jumladan:</i>			
Tarmoqlarning yalpi qo'shilgan qiymati	13942,3	16262,8	103,1
Mahsulotlarga sof soliqlar	819,5	1103,3	103,0
II. Tarmoqlarning yalpi qo'shilgan qiymati	13942,3	16262,8	103,1
Qishloq, o'rmon va baliq xo'jaligi	2867,1	3682,2	100,8
Sanoat (qurilishni qo'shgan holda)	6236,1	6965,5	103,4
sanoat	5091,8	5727,0	104,1
qurilish	1144,3	1238,5	100,4
Xizmatlar	4839,1	5615,1	104,0
savdo, yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar	1093,3	1271,8	100,9
tashish va saqlash, axborot va aloqa xizmatlari	1045,2	1111,0	102,8
boshqa xizmatlari	2700,6	3232,3	105,8

Qashqadaryo viloyatida 2014-2017 yillarda tanlangan sanoat mahsulotlari turlari bo'yicha ishlab chiqarish hajmining o'zgarishi⁸ (mln.so'm va tonna)

⁸ Manba: Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari

2.1.3-jadval

Qashqadaryo viloyatining 2014-2017 yillarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish ko'rsatkichlari⁹ (birliklarda)

Ko'rsatkichlar	O'lchov birligi	2014 yil	2015 yil	2016 yil	2017 yil
Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish amaldagi bahoda	млрд.сум	6322,3	8721,9	9647,9	10820,9
O'tgan yilga nisbatan (solishtirma bahoda)	%	106,7	105,1	104,2	106,4
Sanoatda band bo'lgan ishlovchilar soni	МИНГ КИШИ	89,3	92,1	95,0	96,1
Iqtisodiyotda band bo'lgan ishlovchilarga nisbatan ulushi	%	8,0	8,0	8,0	8,1
Nodavlat sektorda sanoat mahsulot ishlab chiqarish (amaldagi narxda)	млрд.сум	6303,3	8643,4	9599,7	10762,8
Umumiy hajmga nisbatan	%	99,7	99,1	99,5	99,5
Iste'mol mollari ishlab chiqarish hajmi(sotuvnarxlarda)	млрд.сум	1110,5	2094,3	2566,1	2503,2
O'tgan yilga nisbatan (solishtirma bahoda)	%	105,8	110,1	112,6	90,8
Nodavlat sektorida iste'mol mollari ishlab chiqarish (sotuv narxlarda)	млрд.сум	1110,5	2094,3	2566,1	2503,2
Umumiy hajmga nisbatan:	%	100,0	100,0	112,6	90,8

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, viloyatda 2017 yil yakuni bo'yicha 10820,9 mlrd. so'mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqarilib, 2016 yilda bu

⁹Manba: Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari

ko'rsatkich 9647,9 mlrd. so'm, 2015 yilda esa 8721,9 mlrd. so'mni tashkil etgan. Tabiiyki, oxirgi uch yilda o'sish tendensiyasi kuzatilmoqda.

YA'ni, 2017 yilda o'tgan yilga nisbatan (solishtirma bahoda) 106,4 foizga, 2016 yilda esa o'tgan 2015 yilga nisbatan 104,2 foizga o'sishiga erishildi.

Sanoatda band bo'lgan ishlovchilar sonida ham o'sish kuzatilib, 2017 yilda sanoatda band aholi soni 96,1 ming kishi bo'lib, o'tgan 2016 yilda 95,0 ming kishi, 2015 yilda esa 92,1 ming kishi band bo'lgan. O'z navbatida iqtisodiyotda band bo'lgan ishlovchilarga nisbatan ulushi mos ravishda 2015-2016 yillarda 8,0 foizdan o'zgarasdan, 2017 yilda esa o'tgan yilga nisbatan 8,1 foizga oshganligini ko'rish mumkin.

Viloyatda nodavlat sektorda sanoat mahsulot ishlab chiqarish (amaldagi narxda) ham o'sish tendensiyasini tashkel qilib, 2017 yil yakuni bo'yicha 10762,8 mlrd so'm, 2016 yilda 9599,6 mlrd.so'mlik, 2015 yilda esa 8643,4 mlrd so'mni tashkil qilib, umumiy hajmga nisbatan, mos ravishda 2016-2017 yillarda 99,5 foizga, 2015 yilda esa99,1 foizga oshganligini ko'rish mumkin.

Iste'mol mollari ishlab chiqarish hajmi (sotuv narxlarda) 2014-2016 yillarda o'sishga erishib, 2017 yilga kelib pasayganligini ko'rish mumkin. Jumladan, 2017 yilda 2503,2 mlrd. so'mni, 2016 yilda esa 2566 mlrd. so'm va 2015 yilda 2094,2 mlrd so'mni tashkil qilgan.Mos ravishda o'tgan yilga nisbatan (solishtirma bahoda) foizlarda o'zgarish dinamikasi qo'yidagicha o'zgargan. YA'ni 2017 yilda iste'mol mollari ishlab chiqarish hajmi 2016 yilga nisbatan kamayib, 90,8 foizni tashkil etgan. 2016 yilda esa 2015 yilga nisbatan o'sish kuzatilib, 112,6 foizni tashkil etgan.(2.2-diagramma)

Nodavlat sektorida iste'mol mollari ishlab chiqarish (sotuv narxlarida) oxirgi to'rt yil ichida o'sish kuzatilib, 2016 yilda eng yuqori nuqtasiga erishgan va yakunlanayotgan 2017 yilga kelib bir oz pasaygani kuzatilmoqda.

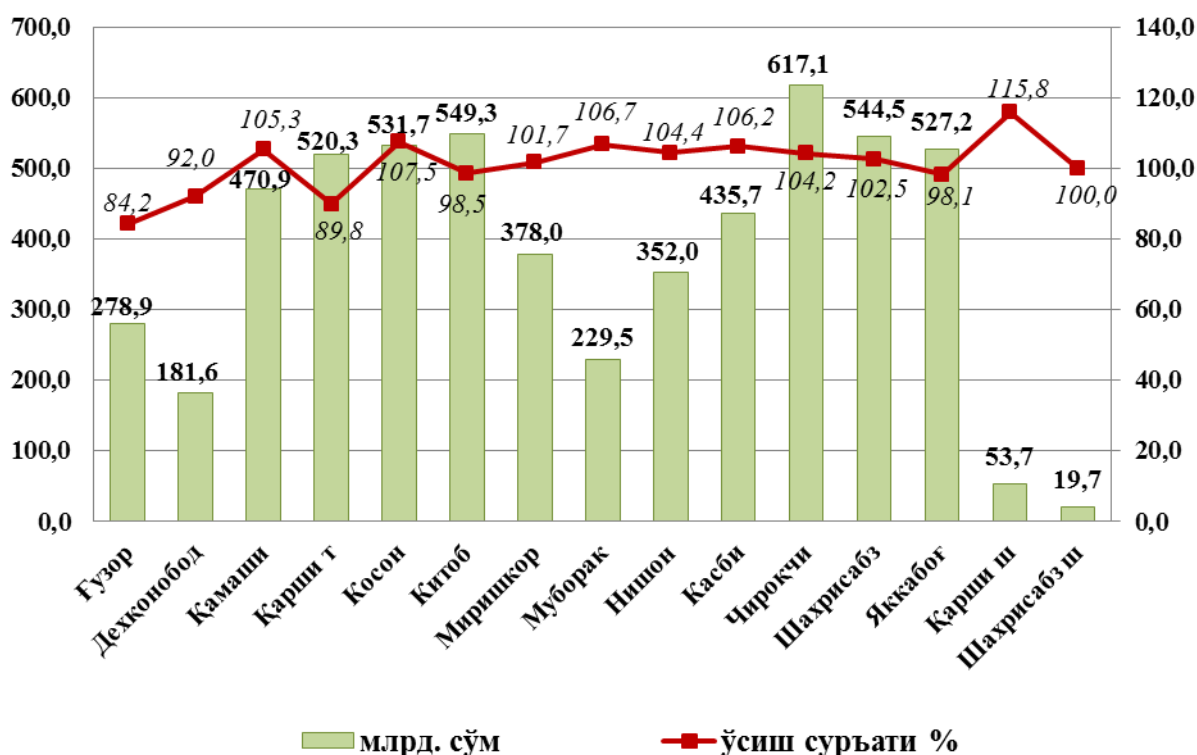
Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki yuqori o'sish ko'rsatkichlari bilan bir qatorda viloyatda sanoat ishlab chiqarishda yetarlicha kamchiliklar ham mavjud. Viloyatda iste'mol mollarni ishlab chiqarish Respublika ko'rsatkichidan 5 barobar

past, sanoatda respublikaga boʻysunuvchi korxonalar 74 foiz, xududiy korxonalar esa 26 foizni tashkil etadi .

Viloyatda har bir 1000 kishiga 12 tadbirkor toʻgʻri keladi. Viloyatning respublikada kichik biznes ulushi 26% (Gʻuzor – 1,5%, Muborak – 13%, Kasbi-21%). 2016 yil 2700 ta kichik biznes subyektlari tugatilgan, vaholanki 1,7 mingta tashkil etilgan. Qashqadaryoda 6 % paxta qayta ishlatiladi. Viloyatda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirish boʻyicha aniq loyihalar amalga oshirilishi talab qilinmoqda.

2.1.4-rasm

2017 yilning yanvar-dekabrda qishloq, oʻrmon va baliq xoʻjaligi mahsulotlari dinamikasi (xizmatlar)ning hajmi

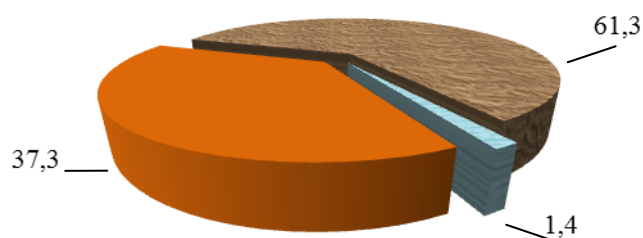
Qashqadaryo viloyatining qishloq va suv xoʻjaligi boshqarmasining maʼlumotlariga koʻra, 2017 yilning yanvar-dekabrda ishlab chikarilgan (koʻrsatilgan

xizmatlar) umumiy hajmi 5690,3 mlrd. soʻmni yoki 2016 yilning shu davriga nisbatan 100,8 foizni, shu jumladan, dehqonchilik va chorvachilikda, ovchilik va bu sohalarda koʻrsatilgan xizmatlar hajmi 5657,0 mlrd (100,7 foiz), oʻrmonchilik xoʻjaliklarida 10,6 mlrd. soʻmni (100,2 foiz), Baliqchilik xoʻjaliklarida 22,7 mlrd. soʻmni 135,9 foiz) tashkil qildi.

2.1.5-rasm

2017 yilning yanvar-dekabrida ishlab chiqarilgan qishloq xoʻjaligi mahsulotlarining xoʻjalik toifalari boʻyicha taqsimlanishi

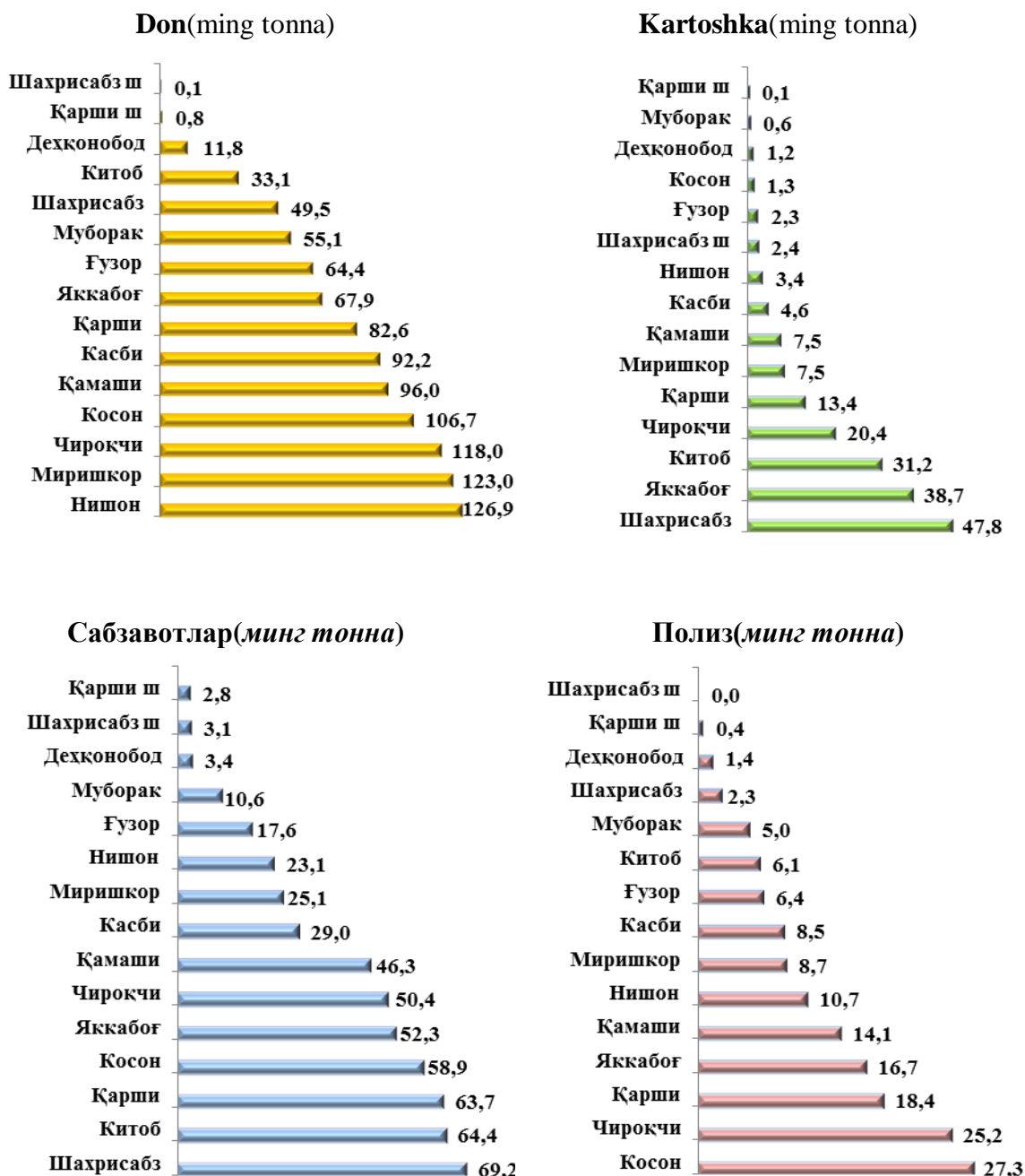
(umumiy hajmga nisbatan foiz hisobida)

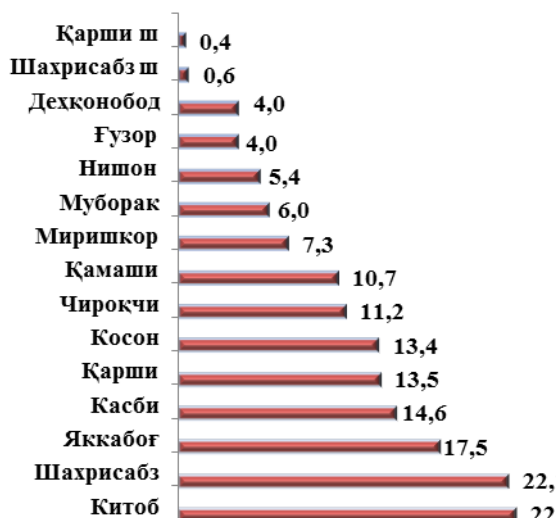
- Қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар
- Фермер хўжаликлари
- Деhqон (аʼholining шахсий ёрдамчи) хўжаликлари

2017 yil yanvar-dekabr oylarida barcha toifadagi xoʻjaliklar tomonidan 1028144 tonna don ekinlari utgan yilning shu davriga nisbatan(96,2foiz), 183384 tonna kartoshka (93,9 foiz), 519915 tonna sabzavot (92,2 foiz),151320 tonna poliz (100,5foiz),153346 tonna meva (106,9foiz) 106971 tonna uzum (97,8 foiz) yetishtirildi.

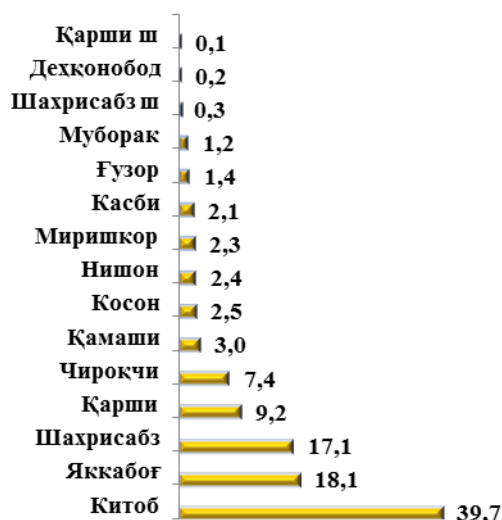
**2017 yilning yanvar-dekabrida hududlar kesimida asosiy
turdagi dehqonchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish**

Мевалар ва резаворлар (минг тонна)

Узум(минг тонна)

Qashqadaryo viloyati bo'yicha chorvachilik mahsulotlari yetishtirish ko'rsatkichlari bilan tanishadigan bo'lsak, 2018 йилнинг 1 январь ҳолатига ўтган йилнинг шу даврига нисбатан йирик шохли қорамоллар 104,0фоиз (жами 1538,3 минг бошни ташкил қилди), шу жумладан сигирлар 105,9 фоиз (507,0 минг бош), қўй ва эчкилар 101,7 фоиз (4486,1 минг бош), отлар 102,4 фоиз (30,0 минг бош), паррандалар 107,5 фоизни (5402,8 минг бошни) ташкил этди.

2018 yil 1 yanvar xolatiga hududlar kesimida chorva mollari va parrandalar bosh soni

Йирик шохли қорамоллар (минг бош)

шу жумладан: сигирлар (минг бош)

Қўйлар ва эчкилар (минг бош)

Паррандалар (минг бош)

Barcha hududlarda chorvachilik mahsulotlari (go'sht, sut, tuxum) ishlab chiqarishning o'sishi asosan dehqon va fermer xo'jaliklari hisobiga bo'lib, go'sht ishlab chiqarish umumiy hajmida ularning ulushi 98,7 foiz, sut ishlab chiqarishda 99,4 foiz, tuxum ishlab chiqarishda 74,8 foizni tashkil etdi.

2.2. Iqtisodiyoti modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jaligi mahsulotlari baholarini takomillashtirish va raqobat muhitini shakllantirish

Mamlakatimizda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish va qayta ishlash sohasida bozor munosabatlariga o'tish zarurati quyidagi omillarga asoslanadi:

- mamlakat iqtisodiyoti ma'muriy choralarga emas, tovar-pul munosabatlariga asoslanadigan bozor munosabatlariga o'tishi bilan;
- avval amalda bo'lgan, ishlab chiqaruvchilarga ham, xaridorlarga ham iqtisodiy erkinlik chegaralanishida ko'rinadigan agrosanoat majmuasini boshqarish tizimining samarasizligi bilan.

Bozor strukturasi – bu bozor raqobati mavjud bo'lgan shart-sharoit. U o'ziga firma (korxonalar, tashkilot) larning soni va hajmini, mahsulot turi, narxlar ustidan nazorat darajasini, tarmoqqa kirish va chiqish shartlarini, axborotlar imkoniyatlarini qo'shib oladi.

Bozor mexanizmi – bu bozor muvozanatining talab va taklif orasida shakllanishi. Bozor mexanizmining asosiy elementlari: talab, taklif, raqobat, narx.

Talab – aniq bozorda xaridor uchun to'g'ri keladigan narxda sotib olinishi mumkin bo'lgan ma'lum nomenklaturadagi qishloq xo'jaligi mahsulotlari soni.

Taklif – sotuvchi uchun maqbul narxda, aniq bozorda sotilishi mumkin bo'lgan ma'lum nomenklaturadagi qishloq xo'jaligi mahsulotlari soni.

Raqobat – qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi va xizmat ko'rsatuvchining ko'proq daromad olish maqsadida o'z mahsulotlarini foydaliroq sharoitda ishlab chiqarish va sotish uchun raqobatlashuvi. Mahsulotini realizatsiya

qiladigan alohida korxonaga bozorga qanchalik kam ta'sir o'tkazsa, bozor shunchalik raqobatli hisoblanadi.

Narx (baho) – tovar qiymatining puldagi ifodasi bo'lib, mehnatning uni ishlab chiqarishga qilgan xarajati jamiyat zaruriyatiga ko'ra aniqlanadi.

Bozor sharoitida aholi sotib olishi mumkin bo'lgan narx o'zgarishi va tovar miqdori orasida ma'lum o'zaro bog'liqlik mavjud. Ushbu bog'liqlik iqtisodiy adabiyotlarda talabning narxga nisbatan elastikligi nomini olgan. U xaridorlarning tovar va xizmatlar narxi o'zgarishiga reaksiyalari jadalligini anglatadi:

- tovarning uzoq saqlanish xususiyati va saqlash qiymati. Bu uzoq muddat saqlanmaydigan tovarlar (sut, qatiq mahsulotlari va boshqalar);
- ishlab chiqarish jarayonining o'ziga xosligi. Agar korxonaga narxni oshirib, ma'lum tovar ishlab chiqarilishini diversifikatsiyalasa yoki yangi mahsulot ishlab chiqarishga o'tsa-yu, bu mahsulotning narxini pasaytirsam - tovarning taklifi elastik bo'ladi;
- vaqtinchalik omillar. Korxonaga (tovar ishlab chiqaruvchi) aniq tovarning narxi o'zgarganligiga bir zumda javob bera olmaydi. Buning uchun ishlab chiqaruvchi uskunalarni sotib olishi, ma'lum xom-ashyolar keltirishi, bankdan kredit olishi kabilar uchun ma'lum vaqt talab qilinadi.
- Xaridor tanloviga ta'sir ko'rsatadigan asosiy omillar (ushbu tovarning narxidan tashqari) quyidagilar hisoblanadi:
 - iste'molda ushbu tovarning o'rnini bosuvchi tovarlar narxi;
 - iste'molda ushbu tovarni to'ldiruvchi tovarlar narxi;
 - ushbu tovarni sotib oluvchi iste'molchining daromadlari;
 - iste'molchilarning didi va afzal ko'rishi va hokazolar.

2.3. Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlari

Qashqadaryo viloyati iqtisodiy jihatdan salohiyati ulkan hududlardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan viloyatda sanoatni yanada rivojlantirish bo‘yicha yirik istiqbolli loyihalarni amalga oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganidek: “Biz mamlakat hayotiga doir har bir qarorni xalqimiz bilan maslahatlashib, bevosita muloqot asosida qabul qilmoqdamiz. **“Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak” degan g‘oya bu borada faoliyatimiz mezoniga aylanmoqda**”¹⁰.

Buning uchun qo‘shma korxonalar ta’rifi va xorijlik investorlar bilan hamkorlikda ishlab chiqarishni samarali tashkil etish, o‘z navbatida mutasaddi idoralar, viloyat hokimligi bilan yaqindan hamkorlik qilish, tashqi bozorni o‘rganib, eksport geografiasini muntazam kengaytirib borish zarurligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu borada Qashqadaryo viloyatida meva-sabzavotni qayta ishlash va eksport qilish imkoniyatlari juda yuqori hududlardan biridir. Shahrisabz shahrida tashkil etilayotgan “Shahrisabz” logistika markazi ushbu maqsadlarga xizmat qiladi. Ilgarigi pillachilik fabrikasi o‘rnida ish boshlaydigan logistika markazi meva-sabzavotlarni yetishtirish, tayyorlash, qabul qilish, saralash, qayta ishlash, jahon talablariga mos laboratoriyalarda tekshirish, qadoqlash hamda ho‘l, muzlatilgan va quritilgan holda eksport qilish bilan shug‘ullanadi. Markaz to‘la quvvat bilan ishga tushgach, yiliga 25 ming tonnadan ziyod mahsulot Yevropa, MDH mamlakatlari, Xitoy, Hindiston, Janubiy Koreya va boshqa davlatlarga eksport qilinadi. Ming kishi ish bilan ta’minlanadi. Viloyatdagi fermer, dehqon,

¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2017 yil 22 dekabr

shaxsiy tomorqa xo‘jaliklariga yetishtirgan mahsulotini sotish hisobiga yiliga o‘rtacha 80 milliard so‘m atrofida daromad olish imkoniyati yaratiladi.

Chiroqchi tumanida yiliga 8 ming tonna salat barglari, brokkoli, rangli karam va boshqa turdagi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari, meva-sabzavot yetishtirish, saqlash va qayta ishlashga ixtisoslashtirilgan “Big agro eksport” mas’uliyati cheklangan jamiyati barpo etilmoqda. 194 gektar maydondan iborat, qiymati 14 million dollar bo‘lgan ushbu korxonada 2 gektarda ko‘chat yetishtirishga ixtisoslashtirilgan issiqxona, 4000 tonna sig‘imli sovitkich qurilishi ko‘zda tutilmoqda. Mazkur loyiha amalga oshirilishi natijasida yiliga 6,8 million dollarlik mahsulotlar eksport qilinib, tumanda 90 doimiy, 500 mavsumiy ish o‘rni yaratiladi.

Yakkabog‘, Kitob va Shahrisabz tumanlarida 2017 - 2019 yillarda jami 5 ming gektarda yangi tokzorlar barpo etish mo‘ljallanmoqda. Yakkabog‘ tumanida yiliga 4 ming tonna uzumni qayta ishlash loyihasi amalga oshiriladi.

Shu bilan birga viloyatda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirishni yanada ko‘paytirish va uni qayta ishlashni kengaytirish, aholini ushbu mahsulotlar bilan uzluksiz ta‘minlash, eksportni oshirish, pirovard natijada aholining turmush darajasini yuksaltirishda muhim ahamiyat kasb etidi.

Shu nuqtai nazardan Qashqadaryo viloyatining tog‘ va tog‘oldi hududlarida za‘faron plantatsiyalari 2 ming ga tashkil etishga kirishiladi. Ushbu o‘simlik tibbiyot va oziq-ovqat sanoatida keng ishlatiladi. Uni ko‘paytirish mamlakatimizda dorivor o‘simliklar xom ashyosini mahalliy sharoitda yetishtirish va oziq-ovqat ziravori sifatida eksport qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta‘kidlaganidek: “Biz hozirgi vaqtda 1,5-2 milliard dollar miqdorida meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qilmoqdamiz. Lekin ushbu sohada yiliga 10-15 milliard dollar mahsulot eksport qilish imkoniyati mavjud. Mahsulot tayyorlash va eksport qilishda “O‘zagroeksport” aksiyadorlik jamiyati, birjalar, agrofimlar va ulgurji kompaniyalar katta rol o‘ynashi lozim.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini samarali realizatsiya qilish juda muhim masaladir. Shu maqsadda **fermer xo‘jaliklarida yetishtirilgan mahsulotlar hajmi va miqdori haqidagi ma’lumotlarning yagona bazasini yaratish zarur.**¹¹

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalar yuzasidan bajarilgan ishlar tahlil qilinganda ma’lumki, hozirgi kunda yurtimizda 51 foizdan ziyod aholi qishloq joylarda yashaydi. Biroq qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 17 foizdan oshmaydi. Agrar soha mahsulotlarini qayta ishlash hajmi esa 10 foizga ham yetmaydi. Holbuki, rivojlangan davlatlarda bu ko‘rsatkich 50 foizdan ortiqni tashkil etadi. Shu munosabat bilan **qishloq xo‘jaligini yanada isloh qilish bo‘yicha kompleks dastur** ishlab chiqish lozim.

Ma’lumki, mamlakatimiz to‘qimachilik sanoati 1 million 400 ming tonnagacha paxta tolasini qayta ishlash imkoniyatiga ega.

Biz hozirgi vaqtda 1,5-2 milliard dollar miqdorida meva-sabzavot mahsulotlarini eksport qilmoqdamiz. Lekin ushbu sohada yiliga 10-15 milliard dollar mahsulot eksport qilish imkoniyati mavjud.

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini samarali realizatsiya qilish juda муҳим масаладир. Shu maqsadda fermer xo‘jaliklarida yetishtirilgan mahsulotlar hajmi va miqdori haqidagi ma’lumotlarning yagona bazasini yaratish zarur. Biroq bu borada yetarli ish olib borilmayotganini qayd etish joiz. Shuning uchun Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini joriy etish konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish kerak.

¹¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T., 22.12.2017.

**2018 yil 1 yanvar holatiga xo‘jalik toifalari bo‘yicha
chorva mollari va parrandalar bosh soni**

Ko‘rsatkichlar	ming bosh	o‘shish sur‘ati, %
Yirik shoxli koramol	1538,3	104,0
<i>shu jumladan:</i>		
Fermer xo‘jaliklari	61,9	104,2
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	1453,0	104,0
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	23,4	100,4
ularidan sigirlar	507,0	105,9
<i>shu jumladan:</i>		
Fermer xo‘jaliklari	21,0	106,1
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	479,2	106,0
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	6,8	100,0
Kuy va echkilar	4486,1	101,7
<i>shu jumladan:</i>		
Fermer xo‘jaliklari	210,6	111,0
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	3973,7	102,8
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	301,8	84,7
Otlar	30,0	102,4
<i>shu jumladan:</i>		
Fermer xo‘jaliklari	2,4	109,9
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	26,5	101,8
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	1,1	100,2
Parrandalar	5402,8	107,5
<i>shu jumladan:</i>		
Fermer xo‘jaliklari	278,3	117,6
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	3585,2	106,4
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	1539,3	108,6

Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklarida yirik shoxli qoramollarning ulushi 94,5foiz, fermer xo‘jaliklarida esa 4,0 foiz, shu jumladan, sigirlar mos ravishda 94,5 va 4,1 foiz, qo‘y va echkilar 88,6va 4,7 foiz, otlar 88,3va 8,0 foiz, parrandalar 66,4 va 5,1 foizni tashkil etdi.

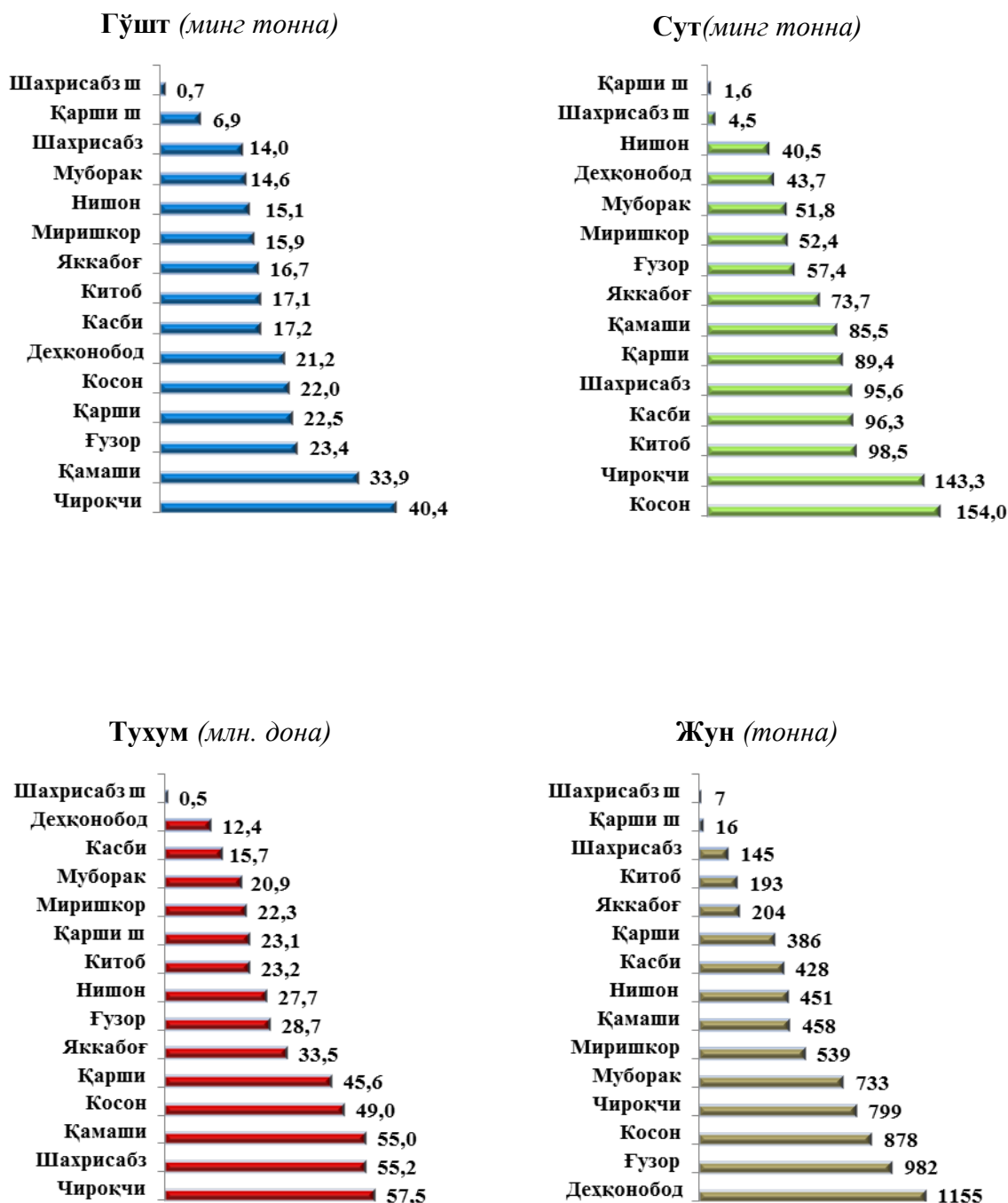
2017 yilning yanvar-dekabrda barcha toifadagi xo‘jaliklarda tirik vazn hisobida 281,6 ming tonna go‘sh (2016 yilning yanvar-dekabrga nisbatan 105,8 foiz),1088,2 ming tonna sut (106,4foiz), 470734 ming dona tuxum (102,8 foiz) ishlab chiqarildi.

2.3.2-jadval

2017 yilning yanvar-dekabr oylarida ishlab chiqarilgan chorvachilik mahsulotlari quyidagicha:

Ko‘rsatkichlar	<i>miqdori</i>	<i>o‘sish sur‘ati, %</i>
Go‘sh (tirik vaznda), ming tn.	281,6	105,8
<i>shu jumladan:</i> Fermer xo‘jaliklari	4,8	116,8
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	273,2	105,8
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	3,7	92,3
Sut, ming tn.	1088,2	106,4
<i>shu jumladan:</i> Fermer xo‘jaliklari	22,0	111,0
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	1060,1	106,3
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	6,1	101,1
Tuxum, mln. dona	470,7	102,8
<i>shu jumladan:</i> Fermer xo‘jaliklari	10,6	118,7
Dehqon (aholining shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	341,3	108,4
Qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	118,8	88,7

2017 yilning yanvar-dekabrida hududlar kesimida asosiy turdagi chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish

Qashqadaryo viloyatida 2017 yilning yanvar-dekabrida fermer xo‘jaliklari tomonidan ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotlari hajmi 2083,9 mlrd. so‘mni yoki 2016 yilning tegishli davriga nisbatan 95,0foizni tashkil qildi. Qishloq

xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmida fermer xo‘jaliklarining ulushi 37,3foizni tashkil etdi.

2018 yilning 1 yanvar holatiga fermer xo‘jaliklarida 61,9 ming bosh yirik shoxli qoramol, shu jumladan 21,0ming bosh sigir, 210,6 ming bosh qo‘y va echkilar, 2412 bosh ot, 278,3 ming bosh parrandalar mavjud.

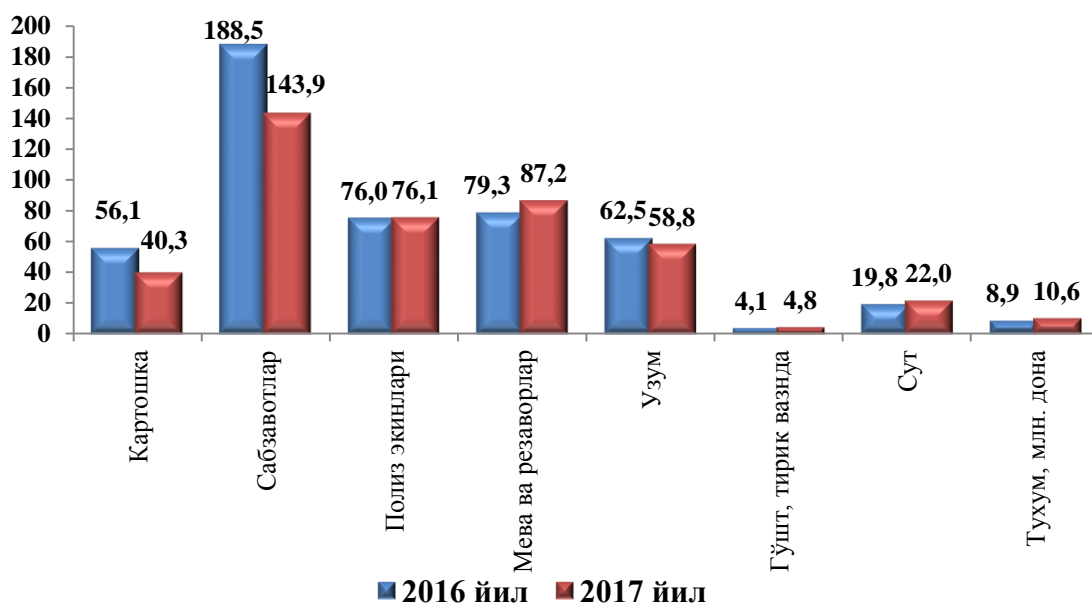
2.3.3-jadval

2017 yil yanvar-dekabr holatiga fermer xo‘jaliklari tomonidan ishlab chiqarilgan asosiy turdagi qishloq xo‘jalik mahsulotlari

<i>Кўрсаткичлар</i>	<i>2016 yil yanvar-dekabr</i>		<i>2017 yil yanvar-dekabr</i>		<i>2016 yil yanvar-dekabr-ga nisbatan foiz hisobida</i>
	<i>tonna</i>	<i>ishlab chiqarish umumiy hajmidagi ulushi, foiz</i>	<i>tonna</i>	<i>ishlab chiqarish umumiy hajmidagi ulushi, foiz</i>	
Kartoshka	56124	28,7	40322	22,0	71,8
Sabzavot	188479	33,4	143935	27,7	76,4
Poliz	76012	50,5	76103	50,3	100,1
Meva	79256	55,3	87220	56,9	110,0
Uzum	62451	57,1	58817	55,0	94,2
Go‘sht	4120	1,6	4811	1,7	116,8
Sut	19823	1,9	22004	2,0	111,0
Tuxum,ming dona	8897	1,9	10564	2,2	118,7

2.3.4-jadval

2017 yil yanvar-dekabr holatiga fermer xo‘jaliklari tomonidan ishlab
chiqarilgan asosiy turdagi qishloq xo‘jalik mahsulotlari
(ming tonna)

III-606. IQTISODIYOTNI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA QISHLOQ XO‘JALIGI MAHSULOTLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

3.1. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalarining tutgan o‘rni

Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalarining tutgan o‘rni алоҳида аҳамиятга эга. Moddiy-texnika resurslarining qishloq xo‘jaligidagi asosiy xususiyatlaridan yana biri shundaki, ularning umumiy to‘liq va talabga javob beruvchanligini batafsil va oqilona o‘rganishdir. Bunda esa ularning baholanish ko‘rsatkichlari mavjud.

Moddiy-texnika resurslarini baholashda natural, qiymat va miqdor ko‘rsatkichlardan foydalaniladi hamda sifati bo‘yicha izohlanadi.

Moddiy-texnika resurslarining natural baholanishi qishloq xo‘jaligida ularning miqdori, fizik shakli, quvvati ko‘rsatkichlari asosida amalga oshiriladi. Masalan, traktorlar miqdori birliklarda, shu bilan birga quvvati ot kuchi bilan hisoblanadi.

Fizik shakli-haydovchilik traktor yoki har tomonlama traktor deb hisobga olinadi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash uskunalari texnologik liniyalar tarmoqlar asosida ularning quvvati bir smenada ishlab chiqarilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotiga qarab hisoblanadi.

Ishlab chiqarishda qatnashadigan moddiy-texnika resurslari ishlab chiqarish fondlari tarkibiga kiritiladi. **Ishlab chiqarish fondlari**bu mehnat predmetlari va vositalari yig‘indisi bo‘lib, ular yordamida xo‘jaligi faoliyati amalga oshiriladi. Ishlab chiqarish jarayoni sodir bo‘lgach, tayyor mahsulotga qiymatini o‘tkazish jihatidan ishlab chiqarish fondlari 2 ta, ya’ni asosiy va aylanma fondlarga bo‘linadi.

Asosiy fondlar ishlab chiqarishda uzoq vaqt ishtirok etadigan moddiy-ashyoviy, qimmatbaho buyumlarni o'z ichiga oladi: bino-inshootlar, mashinalar, uskunalar, transport vositalari, ishchi va mahsuldor chorva mollari, daraxtzorlar va hokazo. **Aylanma fondlarga** esa shunday ishlab chiqarish vositalari kiradiki, ular bir ishlab chiqarish siklida to'liq qatnashib, o'z qiymatini to'lig'icha ishlab chiqariladigan mahsulotga o'tkazadilar. Bularga yem-xashak, ozuqa, o'g'itlar, urug'lik, yoqilg'i-moylash materiallari, elektroenergiya va hokazolar kiradi.

Asosiy fondlarning qiymati asosiy vositalar bahosi bilan aniqlanadi. Aylanma fondlar aylanma vositalar bilan birgalikda muomala fondlarini ham hisobga oladi. Hamma asosiy ishlab chiqarish vositalari ham qiymat bahosiga ega emas. Ulardan ba'zilar to'liq bo'lmagan qiymat bahosiga ega, ba'zilar esa umuman ega emas va tashkilotlar balansida hisobga olinmaydi.

Moddiy-texnika resurslarining qiymati, shuningdek asosiy va aylanma kapital tarkibida hisobga olinadi. Asosiy kapital ishlab chiqarish kapitalining bir qismi bo'lib, u o'z qiymatini ishlab chiqarilayotgan mahsulotga qisman o'tkazadi. Aylanma kapital esa bu ishlab chiqarish kapitalaning xom-ashyoga, materiallar va ishchi kuchiga qilinadigan sarf-xarajatlar ko'rinishidagi qismi bo'lib, ishlab chiqariladigan mahsulotga qiymatini to'liq o'tkazadi.

Moddiy-texnika resurslarining sifat bo'yicha baholanishi bir qator ko'rsatkichlar yordamida amalga oshiriladi: yangi texnika va uskunalarning zamoanaviy turlari bo'yicha hissasi; bino va inshootlar turlari; ishlab chiqarishda zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgandagi taqqoslama og'irligi; asosiy vositalar eskirishi ko'rsatkichlari; bino va inshootlarning taqqoslama og'irligi hamda ularning kapital remont talab qilinishi yoki eskirgan ko'rsatkichlari; asosiy moddiy-texnika vositalarining xizmat qilib berish muddati va hokazo. Alohida tarmoqlarda va faoliyat turlarida baholanish o'zining maxsus ko'rsatkichlari yordamida amalga oshiriladi. Masalan, muhandislik kommunikatsiyalari sifati ularning uzoq muddat xizmat qilib berishi, ishonchliligi, xavfsizligi, atrof-muhitga zarar yetkazish darajasi va hokazo ko'rsatkichlar yordamida baholanadi.

Moddiy texnika resurslarining qishloq xo'jaligidagi ahamiyati ularning qishloq joylarida ham mavjudligi bilan belgilanadi. Moddiy-texnika resurslari bilan ta'minlanganlikka oid ko'rsatkichlar quyidagicha: alohida resurs turlarining umumiy hajmi bo'yicha (hissasi), aholi soni bilan ularning to'g'ri kelish-kelmasligi, boshqa resurslar bilan aloqadorlik nisbati ko'rsatkich dinamikasi va hokazo. Xususan, **qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarining moddiy-texnika resurslari bilan ta'minlanganlikdarajasi** quyidagi ko'rsatkichlar bilan aniqlanadi: mehnatning fond bilan qurollanganligi, ya'ni ishchilarning fond bilan qurollanganligi, fond bilan ta'minlanganlik, energiya bilan qurollanganlik, energiya bilan ta'minlanganlik va hokazo. Ushbu ko'rsatkichlar meyoriy hujjatlar bilan solishtiriladi, shu bilan birga milliy va chet el tajribasi asosida solishtiriladi.

Misol tariqasida Janubiy Koreya qishloq xo'jaligini olaylik. Ushbu mamlakat qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotish bilan shug'ullanadigan Xanora taqsimot markazi ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish, qishloq hududlarida tayyorlov omborlari tashkil etish, fermerlarni oziq-ovqat talablari asosida sifatli mahsulotlar ishlab chiqarishga o'rgatish, mamlakatda ishlab chiqarilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini fermerlardan avvaldan tuzilgan shartnoma asosida sotib olib, ularni sifati, ko'rinishi, hajmi bo'yicha ajratib, turli og'irliklarda qadoqlab, markazning o'zida chakana savdoga chiqarib sotish hamda yirik yoki boshqa supermarketlarga ularning talablariga ko'ra, ulgurji holatda yetkazib berish, yosh avlodga milliy mahsulotlarga nisbatan qiziqishini oshirishda trening darslarini uyushtirish, qishloq hududlarini rivojlantirish dasturlari tajribalarini qo'llash kabilar bilan shug'ullanadi.

Anseong qishloq xo'jaligi logistika markazining qishloq xo'jaligi mahsulotlarini: fermeri – markaz – magazin tizimida sotib olish va sotish, iste'molchilar uchun qulay holatda mahsulotga aylantirish: yuvish, yarim tayyor mahsulotlar, qadoqlashni bajarish, mahsulotlarni sotib olish va sotishdagi ustama xarajatlarni past darajada belgilash kabi tajribalar asosida O'zbekistonda bu kabi

logistika markazlarini qishloq xo‘jaligini rivojlantirishning keyingi bosqichlarida, asosan avtomobil va temir yo‘llarga yaqin joyda qurish mumkin.

Qishloq xo‘jaligi sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar va tarkibiy o‘zgarishlarni yanada chuqurlashtirish, yer va suv resurslaridan samarali foydalanish dolzarb masala hisoblanadi. Aholi ehtiyojlarini istiqbolda ta’minlash maqsadida prognoz ko‘rsatkichlari bilan biz quyidagi jadval orqali tanishib chiqamiz.

3.1.1-jadval

Qishloq xo‘jalik mahsulotlarini yetishtirishning istiqbol ko‘rsatkichlari

Mahsulot turi	2015 yil	2020 yil
Paxta xomashyosi, ming t.	3 350	3 000
Boshoqli don, %	100,0	116,4
Kartoshka, %	100,0	135,0
Sabzavot	100,0	130,0
Meva va uzum	100,0	121,5
Go‘sht	100,0	126,2
Sut	100,0	147,3
Tuxum	100,0	174,5
Baliq	100,0	250,0

Yuqoridagi jadval orqali qishloq xo‘jalik mahsulotlarini yetishtirishning istiqbol ko‘rsatkichlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, 2020 yilda 2015 yilga nisbatan

paxta yetishtirish 350 ming tonnaga qisqarishi orqali boshoqli don yetishtirish 16,4 foizga, kartoshka 35,0 foizga, sabzavot 30,0 foizga, meva va uzum yetishtirish 21,5 foizga, go'sht 26,2 foizga, sut 47,3 foizga, ayniqsa, tuxum va baliq mahsulotlari yetishtirish keskin ravishda oshishi belgilanib, muvofiq ravishda 74,5 va 150,0 foizga oshishi kutilmoqda. Buning uchun mamlakatimizda yetarli imkoniyatlar yaratilmoqda.

3.2. Qishloq xo'jaligining yalpi mahsuloti tarkibi, o'zgarishi, sifati va raqobatbardoshligi

Agrasanoat majmuasida ishlab chiqarishning (ASM) tovarlilik darajasi salmoqli darajada bozor konyunkturasi, taklif va talablar bilan belgilanadi.

Qishloq xo'jaligi korxonasi chidamliligi (yashovchanligi) uning tovar va xizmatlar bozorida barqaror holati raqobatbardoshlik darajasi bilan belgilanadi.

Bozorga chiqarilgan har qanday qishloq xo'jaligi mahsuloti xaridorlar talabini qondira olish darajasi tekshiruvdan o'tadi. Xaridor hamisha o'z ehtiyojini yaxshiroq qondiradigan mahsulotni sotib oladi.

Respublika aholisining aksariyat qishloq xo'jaligi mahsulotlariga bo'lgan ehtiyoji ham to'liq qondirilmayapti. Ularning ayrimlarini chetdan olib kelib sotish orqali ham bu muammo to'liq yechilganicha yo'q. Bu asosan don, qand, shakar mahsulotlari, kartoshka va chorvachilik mahsulotlari, ayniqsa, go'sht va sut mahsulotlariga tegishlidir. Shuning uchun barcha turdagi korxonalarda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishni ko'paytirish eng dolzarb muammodir. U siyosiy, iqtisodiy hamda ijtimoiy ahamiyatga ega. Bu muhim muammoni hal etishning asosan ikki yo'li mavjud:

◆**Ekstensiv yo'l.** YA'ni, ekin maydonlarini, chorva hayvonlari bosh sonini ko'paytirish hisobiga yalpi mahsulot hajmini ko'paytirish. Bu usulni adabiyotlarda Amerika usuli, deb ham atashadi. Lekin uning rivojlantirilishi ayrim ishlab chiqarish resurslari, jumladan, yer va suv resurslari tabiatan cheklanganligi sababli to'liq ta'minlanmaydi.

Bu usulda qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmini ko'paytirish uchun moddiy mablag' hamda mehnat sarflari asosan yangi yerlarni o'zlashtirib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi muomalasiga kiritishga hamda chorva hayvonlari bosh sonini ko'paytirishga qaratiladi. Natijada o'simlikchilik va chorvachilik mahsulotlarining miqdori ko'paytiriladi. Shu bilan birga, bu jarayonda yangi texnikalarni, ilg'or texnologiyalarni, zooveterinariya ishlarini ham amalga oshirish talab qilinadi. Demak, bu usul yordamida yalpi mahsulot hajmi ko'payishi va sifati yaxshilanishi ta'minlanadi.

Intensiv yo'l.YA'ni, foydalanilayotgan yerlarning unumdorligini oshirish, fan-texnika, samarali texnologiyalarni joriy etish natijasida mavjud resurslardan oqilona foydalanish, ularning unumdorligini yuksaltirish, chorvachilikda zootexnologiya, veterinariya ishlarini rivojlantirish asosida hayvonlarning mahsuldorligini oshirish. Bu usulni adabiyotlarda Prussiya yo'li, deb ham ataladi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining hajmini ko'paytirish, sifatini yaxshilash asosan, moddiy mablag' va mehnat sarflarini, fan yutuqlarini, yangi texnikalarni hamda ilg'or texnologiyalarni, hayvonlarning nasl va zotlarini, o'simlik navlarini yaxshilashga qaratish orqali, binobarin, qo'shimcha investitsiyalarni amalga oshirish hisobiga ta'minlanadi.

Raqobatbardosh qishloq xo'jaligi mahsuloti bozordagi o'xshashiga nisbatan yuqori darajada, iste'molchilar talab qiladigan xususiyatlarga ega bo'ladi va buning natijasida yuqori talabga erishadi. Raqobatbardoshlikni raqobatchilar mahsulotiga solishtirish yo'li bilan aniqlash mumkin.

Chunki qishloq xo'jaligi tovar mahsulotlarining raqobatbardoshligi nisbiy tushuncha u aniq bozorga va sotish vaqtiga (ayniqsa, qishloq xo'jaligi mahsulotlari uchun) qattiq bog'langan.

Raqobatbardoshlik asosan, ikki usul bilan aniqlanadi: mahsulotning bahosi va sifati bilan, binobarin, ikkinchi omil asta-sekin yetakchi bo'lib oladi. Mahsulot sifati iste'molchilar qiymati bilan ajralmas holda bog'liq. Iste'molchilarni mahsulotning tabiati emas, uning tovar bo'la olishi qiziqtiradi. Oldi-sotdi amalga

oshirilayotgan paytda xaridor ushbu tovarning bozor shartlariga mosligini tasdiqlaydi. Bunday mahsulotning raqobatbardoshligi yuqori bo'ladi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifati-uning o'z vazifasiga ko'ra mos ravishda ma'lum talabni qondirishga asoslanadigan xususiyatlarining yig'indisidir. Xaridor uning qanday o'ziga xos talabini qondirishiga qaramasdan, o'zining iste'mol talabiga javob beradigan mahsulotni sifatli deb biladi. Bir mahsulotning sifati, undan bitta maqsad yo'lida foydalanish uchun yuqori yoki past deb bilinishi mumkin. Masalan, arpadagi oqsilning ortishi uning yem-xashak sifatida qimmatini oshirsa-da, pivo tayyorlash mahsuloti sifatini pasaytiradi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotining raqobatbardoshligi xaridor uchun qiziqish uyg'ota oladigan o'ziga xos xususiyatlari (masalan, o'lchami, yangiligi, mevasining mazasi) bilangina belgilanadi. Boshqa hamma parametrlari (masalan, shakli, meva rangi) raqobatbardoshlikni baholashda hisobga olinmaydi. Raqobatli bozorning rivojlanishini mahsulot sifatini yaxshilash darajasi va o'sishi ko'rsatib beradi. Shu sababli, tovar ishlab chiqaruvchilar oldida sifatni rejalashtirish va uni boshqarish uning ma'lum darajasiga yetish xarajatlarining eng tejamli variantini tanlashni hisobga olish masalasi turadi. Bu muammolarning hammasi korxonada sifat standartlari tizimini joriy etish bilan hal etiladi.

Standartlashtirish-bu iste'molchining o'ziga qulay narxda ko'nglidagidek tovarni sotib olish xuquqini ta'minlovchi talablarni meyor, tartib-qoida va xarakteristikalarini ishlab chiqish va o'rnatishga yo'naltirilgan faoliyat. U standartlarni ishlab chiqish, nashr etish va qabul qilishda ifodalanadi.

Standart-ko'pchilik manfaatdor tomonlar kelishuvi asosida ishlab chiqilgan va vakolatli organlar tomonidan tasdiqlangan, standartlashtirishning ma'lum obektiga tegishli umumiy qoidalari, xarakteristikalarini, talab va uslublari belgilangan normativ texnik hujjat, standartlashtirish obekti aniq mahsulotlar, xizmatlar va jarayonlar, normalar, metodlar va boshqa bo'lishi mumkin.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlariga standartlar ushbu mahsulot tovar sifati ko'rsatkichlari bo'yicha javob berishi kerak bo'lgan shart va talablarni belgilaydi.

Ularda shuningdek, mahsulotni o'lchash, nazorat qilish va sinov usullari ham reglamentlanadi. Standartlar majburiy standartlar qat'iy bajarilishiga mo'ljallangan. Tavsiya qilinadigan istiqbolli standartlarning farqi shundaki, ularda nafaqat ishlab chiqarishda foydalanib bo'lingan sifatning talab va ko'rsatkichlari, shuningdek, kelajakda o'zlashtirilishi zarur bo'lganlari ham belgilab qo'yilgan.

Mahsulot sifati xarakteristikasi uchun xalqaro (ISO) davlat va davlatlararo standartlardan (GOST), O'zbekistonning davlat standartlaridan (GOSTR), tarmoqlarga oid standartlardan (TST), korxonalar standartlaridan (KTP) foydalaniladi va ular korxonalar o'zlarining ichki ehtiyojlari va ularning birlashmalari uchun tuzilgan ilmiy-texnik va injenerlik jamiyatlari (ITI), texnik shart-sharoitlar (TSH) standartlaridan foydalaniladi.

Korxonalarining standartlarini korxonalarining o'zlari ishlab chiqadi va qabul qiladi. Bunday hollarda standartlashtirish obektlari odatda faqat ushbu korxonada qo'llaniladigan texnologik operatsiyalar, qoidalar, talablar va boshqa metod hamda yo'llardan iborat bo'ladi. Korxonaning ta'minlanadigan standartlari tasdiqlanmaydi.

Ilmiy-texnik muhandislik jamiyatlarining standartlari qoidaga ko'ra umuman, mahsulotlarning yangi turlariga ishlab chiqiladi. Ijtimoiy birlashmalari, ushbu standartlar orqali jahon ilmiy-texnika yutuqlari, fundamental va amaliy tadqiqotlarning diqqatga sazovor tomonlarining tarqatilish maqsadlarini kuzatib boradilar. Bunday standartlardan ixtiyoriylik asosida foydalaniladi.

Texnik shartlari davlatyoki tarmoq standartlashtirilishiga istisno qilingan holda (Masalan, "Sabzavot ekinlari urug'larining sifatiga talablar") mahsulotlarning alohida turiga belgilanadi. Texnik shartlar tarmoqlar nuqtai nazari bo'yicha tasdiqlanadi.

Davlat standartlarini O'zbekiston iqtisodiyot tarmoqlarining hammasida qo'llash majburiydir: tarmoqlarga oid va texnikni-ushbu tarmoqning hamma korxonalari va ushbu tarmoq mahsulotining iste'molchilari, korxonalar standartlari faqat ma'lum xo'jaligilar uchun majburiydir.

Qishloq xo'jaligida foydalaniladigan standartlarni shartli ravishda quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

- sifatiga, tayyorlovchi va realizatsiya qiluvchi tashkilotlar talablar qo'yadigan qishloq xo'jaligi mahsulotlari;
- qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga kelib tushuvchi mahsulotlarga (o'g'itlar, texnika, materiallar va boshqa);
- texnik standartlar-mexanizatsiyalashgan ishlov berishning namunaviy texnologiyalariga qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yig'ib olish, tovar sifatida ishlov berishi, joylashtirish (o'rash), yuklab-tushirish va saqlash.

Hozirgi sharoitda mahsulot sifati korxonada xo'jaligi faoliyati rentabelligini oshiruvchi muhim omil, shuning uchun unga doimiy ahamiyat berish zarur. Sifatni ta'minlash va saqlash bo'yicha hamma jarayonlar sifatni boshqarish tizimiga biriktirilgan.

Qishloq xo'jaligi korxonasi mahsulotlarining sifatlari ko'pgina omillar, birinchi navbatda ishlab chiqarish resurslari sifati, ishtiroki va ta'sirida shakllanadi (yerga, moddiy va mehnatga oid).

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifati va ishlab chiqarish resurslari sifati orasida chambarchas bog'liqlik bor.

Tuproq-o'simliklarning rivojlanishi va oziqlanishidagi asosiy muhitdir, uning xususiyatlariga nafaqat hosildorlik, shuningdek qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sifati ham bog'liq. Serunum tuproqda o'stirilgan ko'pgina mahsulot turlari o'ta yuqori sifatga ega bo'ladi.

Asosiy va moddiy aylanma vositalarning eng yuqori sifatiga oid xarakteristikalarini bevosita eng yaxshi sifatli mahsulot olish imkonini beradi. Masalan, yuqori ekish konditsiyasi bo'lgan urug'likdan foydalanish nafaqat qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini oshirish, shuningdek, hosilning sifatini ham oshirish imkonini beradi, chorvachilik mahsulotlari va ishlab chiqarishini ko'paytirishga esa ozuqalarning to'yimlilik sifati katta ta'sir o'tkazadi. Ishonchli,

yuqori unumli texnika hamma agrotexnik usullarni o'z vaqtida optimal muddatlarda va sifatli o'tkazish ham mahsulot sifatini oshirish imkonini beradi.

Mahsulot sifatini ta'minlash va uni doimiy yaxshilab borishdagi hal qiluvchi omil mehnat resurslari tarkibini mukammallashtirishdir. Ishchilarning malakasi sezilarli darajada bajariladigan ish sifatini belgilaydi. I klassli mexanizator III klassliga nisbatan qishloq xo'jaligi ishlarini yuqoriroq sifatda bajaradi. Shu bilan birga, bajariladigan ish sifati, ko'p darajada moddiy rag'batlantirishlarga ham bog'liqligini unutmaslik kerak, bajarilgan ish va ishlab chiqarilgan mahsulot sifati o'zaro bog'lanishi zarur.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sifati yetishtiriladigan ekinlar navining o'ziga xos xususiyatlari, chorva mollari va parrandalarning zot tarkibiga bog'liq.

O'g'itlar tarkibi-qishloq xo'jaligi mahsulotlari sifatini belgilovchi xaqiqiy omillardan yana biri. O'simliklarning har bir turi uchun yuqori sifatli hosilni ta'minlovchi mineral o'g'itlarning optimal dozasi aniqlangan. Yuqoriroq dozada o'g'it solish hosildorlikni orttirmaydi, hosil sifatini pasaytiradi, shu bilan birga meva va sabzavotlarda eriydigan quruq modda-qand kamayadi, kartoshkada esa kraxmal kamayib, kasalliklarga chalinishi ortadi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari hosildorligini va sifatini tartibga solishdagi muhim vosita- sug'orishdir. Biroq, ortiqcha sug'orish mahsulotning tovar sifatini sezilarli pasaytiradi. Har bir ekin uchun sug'orishning optimal norma va muddati mavjud. Mevali ekinlar uchun tuproq namligini 65-70 % darajada to'liq dala namligi hajmida tutib turish tavsiya qilinadi. Mamlakatning ko'pgina hududlarida sug'ormasdan yuqori sifatli sabzavot mahsulotlarini yetishtirishning iloji yo'q.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining tovar sifati yana ko'plab omillarga ham bog'liq (yig'ishtirishning muddat va usullari, avval ekilgan ekinlar va boshqa). Ularni yetishtirishda bularning hammasini hisobga olish kerak.

Sifatni boshqarish tizimidagi muhim element-**sertifikatsiyabo'lib**, bunda tovar yoki xizmat sifatining ko'rsatkichlari standartlar yoki boshqa normativ-texnik hujjatlar talablariga mos kelishini tasdiqlash jarayoni tushuniladi.

Sertifikatlar ikkiga bo'linadi: *majburiy vaixtiyoriy* xarakter kasb etishi mumkin. Majburiy sertifikatlash qonun va qonunchilik holatlari asosida amalga oshiriladi va tovarning standartning majburiy talablariga mos kelish nisbatini ta'minlaydi. Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarilgan tovarlar majburiy sertifikatlash obektlariga mansub. Ixtiyoriy sertifikatlash davlat tomonidan ushbu mahsulotga nisbatan mavjud standartlar yoki boshqa normativ hujjatlarning talablariga qat'iy rioya qilish ko'zda tutilmaganda qilinadi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligi ularni o'rash, reklama qilishkabi boshqa omillar bilan ham belgilanadi. Raqobatbardoshlik muntazam va doimo o'rganilishi zarur. Bu uning o'z vaqtida aniqlashni va o'z vaqtida zarur qaror qabul qilishga ushbu mahsulotni ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, uning sifatini yaxshilash, boshqa bozorga o'tkazish imkonini beradi. Boshqa holatlarda raqobatbardoshlik mahsulot ishlab chiqarishni kengaytirish, ya'ni tarkibiy o'zgarishlar haqida qaror qabul qilishning asosiy vaqti bo'lishi mumkin.

3.3. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini taqsimlash, sotish va tovarlilik darajasini oshirish yo'llari

Qishloq xo'jaligida marketing-korxonaning ishlab chiqarish, sotish va ilmiy-texnik faoliyatining bozor va uning konyunkturalarini, iste'molchilarning aniq talablarini kompleks o'rganish majmuasidir. Marketing mohiyatini shunday ifodalash mumkin: qaysi mahsulot maksimal foyda bilan sotilsa, shu mahsulotni ishlab chiqarish.

Marketingga yo'naltirilgan korxonaning mantiqiy xarakat chizmasi quyidagicha: avval ishlab chiqarilmoqchi bo'lgan mahsulotga iste'molchilar talabi o'rganiladi, raqobatchilarning o'xshash tovarlari parametrlari baholanadi va shundan keyingina mahsulotni ishlab chiqarish hamda sotish haqida o'ylanadi.

Ishlab chiqarilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hamma xaridorlarga birdek yoqishi mumkin emas, chunki ularning ehtiyojlari, imkoniyatlari, odat va

an'analari, hatto didi ham turlicha. Ana shularni hisobga olib bozorni sigmentlash zarur.

Bozorni sigmentlash-bu tovarga bir xilda talab qo'yuvchi iste'molchilar guruhini ajratish. Agar raqobat darajasi yuqori, lekin qishloq xo'jaligi mahsulotlarini sotish qiyin bo'lib qolgan hollarda sigmentlash iqtisodiy jihatdan o'zini oqlaydi. Bunday holat, qayta ishlash sanoatining ko'pgina tarmoqlarida (go'sht, meva-sabzavot konservasi, non mahsulotlari va boshqa) yuzaga kelgan.

U yoki bu prinsip bilan sigmentlashda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi bozorni o'xshash guruhlariga bo'ladi, keyin maqsadli deb ataluvchi sigmentni yoki bir nechta shunday sigmentni tanlab oladi, ularning har biri uchun tovar assortimentini belgilaydi, shundan keyingina ishlab chiqarish va mahsulot sotishni boshlaydi.

Sigmentlashtirishning quyidagi to'rt tamoyili keng tarqalgan: geografik (hududiy), psixografik (iste'molchilarning hayot tarzi, shaxs tipi), fe'l atvorga oid (iste'molchi ushbutovardan qidiradigan foyda, iste'molning jadalligi) va demografik (jinsi, yoshi, oilasining tarkibi, daromadining darajasi).

Iste'molchilar sigmentlariga ajratilgan quyidagi qarorlarni qabul qilish zarur:

- qancha sigmentni qamrab olish kerak bo'ladi;
- sigmentlarni qo'llash uchun eng foydalisini qanday aniqlash kerak?

Qishloq xo'jaligi mahsuloti ishlab chiqaruvchi bozorni qamrab olishning uchta variantidan birini tanlashi mumkin:

1. Agar ajratib olingan sigment tahlili ularning orasida farq mavjud emasligini ko'rsatsa, tadbirkor ularga e'tibor qilmasligi va bozorning hammasiga tovarini taklif qilishi mumkin. Bunday hollarda maqsadi bir xil talab va ehtiyojli xaridorlarni ko'plab jalb etish bo'lgan marketing dasturi tuziladi. Bozorni qamrab olishning bunday strategiyasi **differensiallashmagan marketing** deb ataladi. Bunday marketing tejamli bo'lib, katta sarf talab qilmaydi. Biroq, bir necha korxonalar bir vaqtning o'zida bunday strategiyani qo'llay boshlasa, shafqatsiz raqobat boshlanadi va boshqa variantlarni qidirishga to'g'ri keladi.

2. Korxonada bozorning bir nechta segmentiga ishlashga qaror qildi, ularning har biri uchun o'ziga xususiyatlarini hisobga olgan holda alohida marketing dasturi tayyorlandi (tovar, baholar, reklama va boshqa). Bunday holatlarda mahsulotlar sotib olinishining o'sishiga umid qilish mumkin, chunki u bozorning har bir segmenti talabiga moslashadi.

Bu **differensiallashgan marketing**. Bunday strategiyadan kengroqda tovar ishlab chiqarib, ularni bozorga chiqara olishga qurbi yetadigan, yetarli mablag'ga ega yirik kompaniyalarning foydalanishi tavsiya etiladi.

3. Tovar ishlab chiqaruvchi kuchlarni bitta segmentga konsentratsiyalash xaqida qaror qabul qiladi. Bozorni qamrab olishning bunday strategiyasi **konsentratsiyalashgan marketing** deb ataladi. U riskning yuqori darajadali bilan bog'liq, chunki tanlangan segment ishonchni oqlay olmasligi mumkin: unga raqobatchi paydo bo'lib, mahsulotga talab tushib ketish ehtimoli bor.

Bozorni qamrab olish segmentini tanlashda quyidagilarni e'tiborga olish lozim:

- resurslar cheklangan holatida konsentratsiyalashtirilgan marketing strategiyasi eng afzali hisoblanadi;
- sifat jihatdan o'xshash tovarlarga, masalan, tuz, shakar, kraxmal va boshqa) differensiallanmagan marketing, turli parametrlari bo'yicha bir-biridan farqlanadiganlarga (go'sht va sut mahsulotlari, meva-sabzavot konservalari va hokazo) differensiallashgan yoki konsentratsiyalashgan marketing ko'proq mos keladi;
- bozorga yangi tovar bilan chiqishda differensiallangan yoki konsentratsiyalangan marketingdan foydalanib, yangilikning bitta variantini taklif qilish maqsadga muvofiq.

Bozorning eng foydali segmenti quyidagi talablarga javob berishi kerak: sotuvning eng yuqori hajmi va uning o'sishining yuqori sur'atlari, rentabellikning eng yuqori darajasi (daromad normasi), sust raqobat.

Bozorni sigmentlagandan keyin korxonalar raqobatchilarni aniqlash va sotishning maksimal hajmini ta'minlash uchun tovarlarning guruhlanishi xaqidagi masalani hal qilishi zarur.

Bozorda tovarlarning bozor sigmenti raqobatchilarning tovarlariga taqqoslash bo'yicha unga aniq farqlashuvchi ustunlikni ta'minlashni anglatadi.

Bozor sigmentining ikki varianti mavjud:

- korxonalar tovarlari bilan bir qatorda chiqariladigan o'xshash mahsulotlar;
- bozorda yo'q tovarni ishlab chiqish yo'li bilan.

Agar korxonalar tovari raqobatchilarning tovaridan afzal bo'lsa, bozor sig'imi yetarlicha bo'lsa, yirik korxonalar esa raqobatchilariga nisbatan katta moddiy-texnik resurslarga ega bo'lsa, birinchi variant samara beradi.

Ikkinchi variantni tanlab borib, korxonalar yangilikka intiluvchi iste'molchilarni zabt etadi. Lekin oldindan baholash zarur. Yangi tovarni ishlab chiqarishga sarflangan salmoqli xarajatlar o'zini oqlarmikan?

Bozor sigmenti reklamalar, ko'rgazmalar, yarmarkalar, firma do'konlarida tovar sotish bilan amalga oshirilishi mumkin.

Sotish tovar assortimentini rejalashtirish va korxonalar mahsulotlarining realizatsiya narxini belgilashni o'rganish uchun marketing xizmati zarur. Maxsus xizmatni tashkil etishning maqsadga muvofiqligi qator omillarga bog'liq, ular: ishlab chiqariladigan mahsulotlar sonining nomi, ularni chiqarishning rejalashtirilayotgan hajmi, raqobatchi korxonalar va raqobatchi tovarlar soni hamda hajmi, bozorning sig'imi, sotishni reklama qilish va rag'batlantirish bo'yicha ish hajmi. Masalan, agar qishloq xo'jaligi korxonalar ishlab chiqargan mahsulotlarining asosiy qismini ma'muriy to'lgan chegarasida, yog' zavodi yoki go'sht kombinatiga realizatsiya qilsa, u marketing xizmati barpo etishdan qo'shimcha samara olmaydi. Mamlakatning boshqa hududlari bozorlarida doimiy ishlovchi, shuningdek, xususiy qayta ishlash sanoatiga ega korxonalar marketing bo'yicha mutaxassissiz mahsulot realizatsiyasining yuqori samarasini ta'minlay olmaydi.

Marketing xizmatini quyidagi hollarda barpo etish maqsadga muvofiq: *birinchidan*, keng assortimentda mahsulot ishlab chiqaruvchi yirik korxonalarda (agrofimlar, assotsiatsiyalar, yirik bog‘dorchilik va polizchilik fermer xo‘jaligilari, qayta ishlash korxonalari), *ikkinchidan*, salmoqli qismdagi mahsulotlarini o‘zlarining ma‘muriy tumanlari yoki viloyatlari chegarasidan tashqarida realizatsiya qiluvchi xo‘jaligilarda qoidaga ko‘ra, ushbular ixtisoslashgan korxonalaridir (urug‘chilik, bog‘dorchilik va boshqa).

Marketing xizmatining tuzilmasi sotuvga taklif qilingan tovarlar va korxonalar o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlar bilan belgilanadi. Masalan, o‘simlikchilik va chorvachilik mahsulotlari marketingning asosiy vazifasi - bozor talablaridan kelib chiqib, sotishni bashoratlashdan iborat. Chunki marketing bo‘yicha mutaxassisning funksiyalari-bozor konyunkturalarini o‘rganish va sotishni tashkil etish, marketing bozorida qanday mahsulot va qanday sifat talab qilinishini aniqlashi, aniq iste‘molchilarni topishi va ular bilan xo‘jaligi shartlari uchun maksimal foydali bitimlar tuzishdan iborat.

Marketing faoliyati ayniqsa, bozor va reklama tadqiqoti anchagina xarajatlar bilan bog‘liq. Lekin raqobat sharoitida bu xarajatlarning zarurligi ma‘lum va butun jahonda tan olinadi. Xorij qishloq xo‘jaligi va qayta ishlash korxonalari ishining amaliy tajribasi ko‘rsatishicha, marketing usullarini qo‘llashdan qo‘shimcha foyda marketing xizmatidan 10-20 marta yuqori.

Ishlab chiqarish hajmi unga salmoqli bo‘lmagan xo‘jaligilarda marketing xizmati tuzish maqsadga muvofiq emas. Ma‘muriy tuman yoki viloyat chegarasida mahsulot ishlab chiqaruvchi kichik va o‘rta korxonalar, u yoki bu mahsulotning qay birini ishlab chiqarish va kimga sotish foydaliroqligi hamda bozordaginarxlar haqidagi axborotlarsiz iste‘molchilar bilan bitim tuzish uning yordamisiz bo‘lavermaydi, degani emas. Ushbu ma‘lumotlarni yig‘ish va tahlil qilishni bunday ma‘lumotlarga muhtoj bo‘lgan tumanning barcha korxonalarini tijorat asosida xizmat qiluvchi markazlashgan marketing xizmati ta‘minlashi lozim. Ko‘pchilik

ma'muriy tumanlarda qishloq xo'jaligini boshqarish asosida bunday bo'linmalar tuzilgan.

Marketing xizmati mustaqil korxonaga bo'lishi ham mumkin. Masalan, tovar ishlab chiqaruvchilarda aksiyalarning nazorat paketi bilan, aksionerlik jamiyati bilan. Bunday holatlarda kim mahsulot ishlab chiqarsa, o'shaning manfaatlari birinchiligi ta'minlanadi.

Tuman marketing xizmatining asosiy funksiyalari quyidagicha bo'lishi mumkin:

- ♦ oziq-ovqat bozorlarining iste'molchilar talabi mahsulotlarining mavjudligi va harakati, narx monitoringi xaqida axborotlarni yig'ish, umumlashtirish va tahlil qilishni tashkil etish;
- ♦ qishloq xo'jaligi mahsulotlariga iste'molchilar talabini prognozlash, iste'molchilar buyurtmalarini yig'ish va mamlakatning boshqa hududlaridagi mahsulot reklamasi xaqida, biznes-reja va mahsulot marketingi, ularning bajarilishi risklari baholash va foyda o'lchami, marketing qarorlarining samaradorligi masalalarini ishlab chiqish bo'yicha maslahatlar berish.

Tuman marketing xizmati tarkibida marketing bo'yicha mutaxassislar dasturchi faoliyatni avtomatlashtirish, dasturiy ta'minlash va xizmat boshlig'i bo'lishi zarur. Uning ishchilari soni bajariladigan ish hajmiga bog'liq bo'ladi.

Qishloq xo'jaligining iqtisodiy samaradorligi mahsulotlarni sotish, ularni realizatsiya qilish yo'llariga salmoqli darajada bog'liq. Ko'pchilik tovar ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini iste'molchilarga tovar realizatsiyasi bilan bog'liq ishlar hajmini kamaytirishga yordam beruvchi vositalar orqali taklif etadilar.

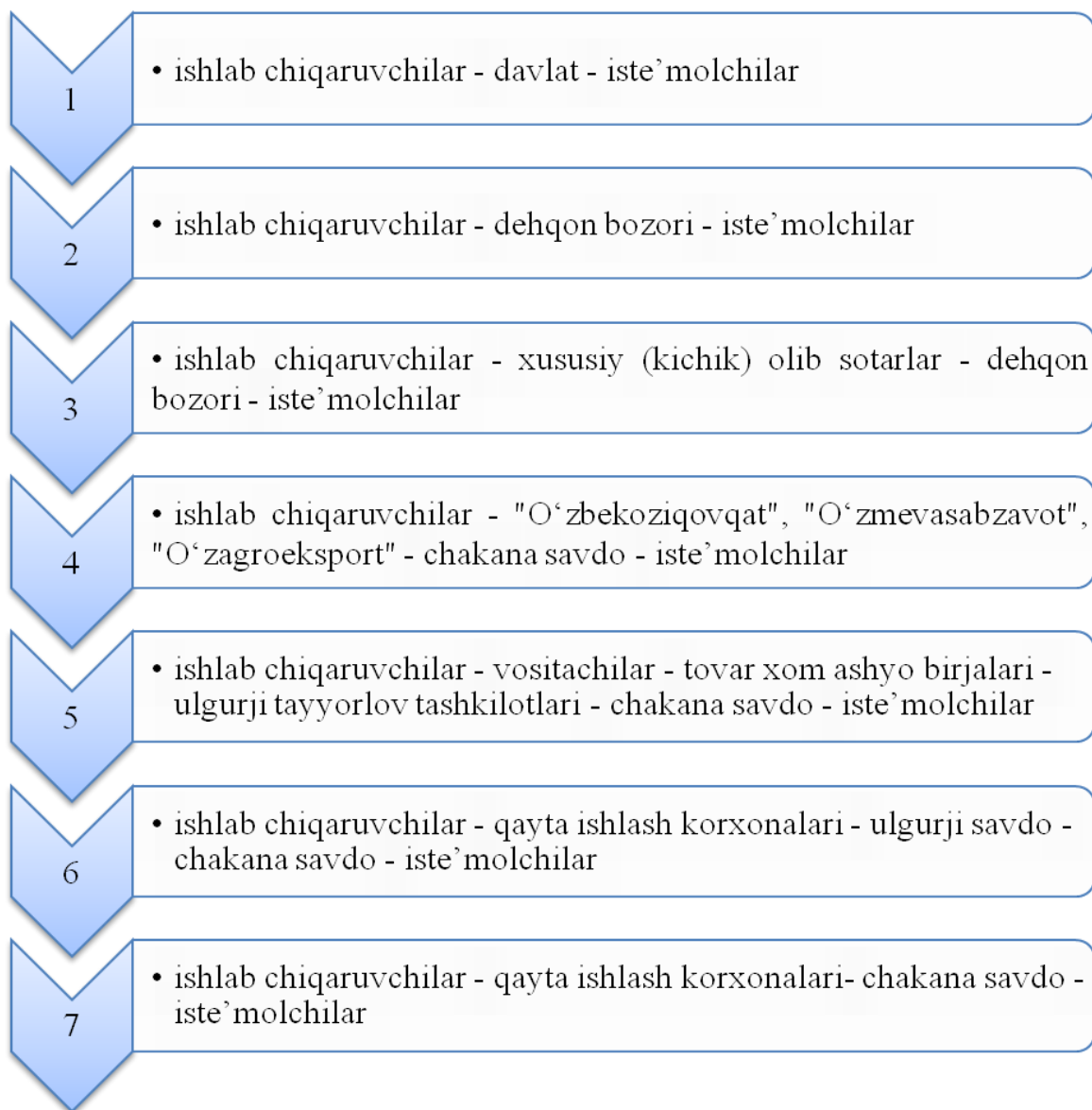
Mahsulotlarni realizatsiya qilish vositalari-sotishda vositachi yoki qatnashchi bo'luvchi, aniq tovarni o'ziga qabul qiluvchi yoki boshqa birovga ishlab chiqarishdan iste'molchiga egalik xuquqini berishga yordamlashuvchi yuridik va jismoniy shaxslar yig'indisidir.

Ayni paytda qishloq xo'jaligi mahsulotlarining tayyorlov va sotuv kanallari quyidagilardir(13.3.1-rasm).

Realizatsiya qilinadigan mahsulotning har bir turiga o'zining sotish (o'tkazish) yo'llari va savdoning tashkiliy shakli mos keladi. Vositachilarning soniga bog'liq holda nol, bir, ikki va hokazo darajadagi realizatsiya vositalarini ajratadilar. *Nol darajadagi vosita*-tovarini bevosita iste'molchilarga sotadigan tovar ishlab chiqaruvchilar hisoblanadi. Bevosita savdoning eng keng tarqalgan usuli-tovar ishlab chiqaruvchiga tegishli do'konlar orqali savdo qilishdir.

Bir darajali vosita chakana savdoda bo'ladigan birgina vositachini o'z ichiga qamrab oladi. *Ikki darajali vosita*-bu ikkita vositachi (ulgurji va chakana savdo) *uch darajali vosita*-uchta vositachi (ulgurji, mayda ulgurji va chakana savdo) dan iborat.

O'simlikchilik mahsulotlarining (paxta, don, kartoshka, sabzavot va boshqa) va sanoat tovarlarining asosiy qismi ulgurji savdo orqali sotiladi. Sut yetishtiriladigan chorvachilikda tovar ishlab chiqaruvchilar mahsulotlarini mayda partiyalarda va har kuni realizatsiya qiladilar.

3.3.1 – rasm. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini tayyorlash va sotish kanallari

Ulgurji savdo-tovarlarni sotib olib saqlaydigan, keyin ularni boshqa savdo tashkilotlariga chakana savdoda qayta sotadigan yuridik va jismoniy shaxslar yig‘indisi. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ulgurji xaridorlari sifatida tayyorlov tashkilotlari, tovar birjalari, qayta ishlovchi korxonalar kabilar chiqadi. Ulgurji savdo tovar ishlab chiqaruvchilarga mahsulotlarni joyida iste'molchilar bilan minimum kontaktda bo‘lgan holda sotish imkonini beradi.

Chakana savdo-bu tovarlarni shaxsiy oilaviy va uyda foydalanish uchun oxirgi iste'molchilarga sotish bilan bog‘liq tadbirkorlik faoliyati. Ulgurji

savdoning birjalar, auksionlar, yarmarkalar orqali o'tkazilishi keng tarqalgan. Savdolari birja orqali o'tkazishning natijasi-sotuvchi va xaridor o'rtasida bitim tuzilishidir.

Birja bitimi-birja savdolari davomida uning qatnashchilari tomonidan birjaga muomalaga kiritilgan tovarga nisbatan birja shartnomasi (kontrakti) shaklida xuquq va majburiyatlarni o'zaro oldi-berdisi xaqidagi kelishuv.

Birja bitimlarini aniq tovar bilan va aniq tovarlarsiz guruhlariga bo'lish qabul qilingan.

Aniq tovarlar bilan bitimlarning oddiy turi-zudlik bilan yetkazib berish bo'yicha bitim (qisqa muddatda yetkazib berish). U savdo paytida birja hududida bo'lgan yoki shu kuni kelishi kutilayotgan tovarga tuziladi.

Aniq tovar bitim tuzishning boshqa bir ko'rinishi-forvard yoki shoshilinch bitimlar, ya'ni real tovarga nisbatan xuquq va majburiyatlarni kechiktirilgan muddatda yetkazib berish bo'yicha o'zaro almashish.

Aniq tovarsiz bitimlar fyuchersli va opsiyonga bo'linadi.

Fyuchers bitimlar birja tovarini yetkazib berishga nisbatan standart kontraktlarning xuquq va majburiyatlarini o'zaro bir-biriga berishni bildiradi. Bunday bitimning farqlanuvchi tomoni-obekt sifatida tovar emas, birja kontrakti chiqadi. Fyuchers bitimlari qishloq xo'jaligi tovarlari uchun xarakterli bo'lib, ular hosil yig'ilmasdan ancha oldin tuziladi.

Opsiya bitimlar fyuchers bitimlarning mantiqiy davomidir. Ularning farqlanuvchi tomoni bitim objekti kelgusida kelishilgan muddatlarda topshirilgan narxlar bo'yicha bir nechta fyuchers yoki naqd kontraktlarni sotib olish yoki sotish majburiyati (xuquqi) dan iborat.

Bozor infratuzilmasida birja savdosi ma'lum o'rin egallaydi, u orqali qoidaga ko'ra, hamma tovar hajmining 5-10% realizatsiyasi amalga oshiriladi. Bu esa bozordagi narxni baholashga yetarli. Ulgurji oziq-ovqat bozorlari 20-25 % tovarlarning o'tishini ta'minlaydi. Ularning asosiy massalari (65-75 %) esa tovar ishlab chiqaruvchilar tomonidan xususiy o'zlarining tijorat tuzilmalari va xom-

ashyo iste'molchilariga realizatsiya qilinishi kerak, bu esa vositachilar sonining kamayishi va yakuniy mahsulot narxining pasayishiga imkon beradi.

Yaqin-yaqingacha va hozirgi vaqtda O'zbekistonda mahsulot realizatsiyasida davlat xaridi paxta va g'alla uchun davlat tomonidan qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xom-ashyo oziq-ovqat mahsulotlarini tovar ishlab chiqaruvchi (ta'minotchi) lardan qayta ishlash yoki o'zaro foydali shartlarda istemolchi (xaridor) larga realizatsiya qilish uchun tashkiliy tarzda sotish olish shakli ustun edi. Bundan tashqari, ehtiyojlarni va subektlar ehtiyojlarini qondirish uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlarini va oziq-ovqatni yetkazib berish, tovar ishlab chiqaruvchi va iste'molchi (xaridor) orasida qishloq xo'jaligi mahsulotlaridan va oziq-ovqatlardan foydalanish uchun tashkiliy shartnoma munosabatlari shakli ham mavjud.

Tovar ishlab chiqaruvchilarning qayta ishlash sanoati va savdo korxonalarini bilan bevosita aloqalari o'ta samarali hisoblanadi. Bu qishloq xo'jaligi mahsulotlarini, uni ishlab chiqarish, yuklab-tushirish, qayta ishlash va saqlashda yo'qotishlarni kamaytirishning xaqiqiy amaldagi choralaridan biridir.

O'z oldida turgan masaladan kelib chiqib, ishlab chiqaruvchilar uning mahsulotlari iste'molchiga realizatsiya qilinishi amalga oshishi bo'yicha eng optimal vositani tanlab oladilar.

Mahsulotlarni muvaffaqiyatli realizatsiya qilish, qishloq xo'jaligi xom-ashyosi va oziq-ovqatlari bozorlarining rivojlanish va xo'jaligilarning ixtisoslashuv darajasiga ham bog'liq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Men ushbu bitiruv malakaviy ishimni o‘zim tanlagan “Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish yo‘nalishlari” mavzusi bo‘yicha yoritdim. Bitiruv malakaviy ishimni yoritishda tanlagan obyektning, ya‘ni Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasi ning 2015-2017 yillardagi ma‘lumotlarini tahlil qildim. Bugungi kunda ushbu mavzu eng dolzarb hisoblanadi, chunki hozirgi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ro‘y bergan sharoitda va aholining tabiiy o‘sishi ko‘payib borishi natijasida oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta‘minlash zarur hisoblanadi. Shuning uchun iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishning ilmiy va nazariy asoslarini yaratish, raqobat va uning turlaridan foydalanish, yerdan foydalanish samaradorligini oshirish, uzluksiz hosil olish hamda mahsulot sifatini yaxshilash, mavjud resurslardan oqilona foydalanish zarur.

Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasida qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish uchun avvalo yerning unumdorligini oshirish asosiy maqsad hisoblanadi. Mavzuni yoritishda Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlarini to‘liq 3 yillik faoliyatini tahlil qilish orqali o‘rganish, yutuq va kamchiliklarni aniqlash, yerdan foydalanish samaradorligini va mahsulot sifatini oshirish hamda mavjud ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish vazifalari bajarildi.

Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasida tahlillar natijasida e‘tiborga loyiq ishlarning amalga oshirilayotganligi, jumladan mavjud imkoniyatlardan kelib chiqqan holda viloyat qishloq xo‘jaligida meva-sabzavot va poliz ekinlarini ko‘paytirish, qo‘shimcha imkoniyatlardan foydalanish orqali tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish, parrandachilik, quyonchilik, asalarichilik kabi sohalarni rivojlantirish amalga oshirilayotganligi maqsadga muvofiqdir. Erishilgan yutuqlar bilan birgalikda ba‘zi kamchiliklar mavjudligi, jumladan, almashlab

ekishni to'liq amalga oshirish zarurligi, yerning holatiga qarab ekinlarni joylashtirish, yerdan foydalanish koeffitsientining pastligi ko'zga tashlandi. Shuningdek, ba'zi yer maydonlaridan yil bo'yi hosil olish yo'lga qo'yilmaganligi, mavjud moddiy va xom-ashyo resurslarini tejab-tergab foydalanish zarurligi aniqlandi.

Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish, mahsulotlar turini ko'paytirish, sifatni yaxshilash, ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligini oshirish hamda istiqbolda viloyat qishloq xo'jaligining iqtisodiy mustahkamligiga erishish maqsadida quyidagi chora-tadbirlarni bajarishni taklif qilaman.

1. Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaligiga yaroqli yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, fermer xo'jaliklarini ko'p tarmoqli fermer xo'jaliklariga aylantirish, almashlab ekishni yo'lga qo'yish hamda hosildorlikni oshirishga erishish;
2. Yerga o'z vaqtida, belgilangan miqdorda organik va kimyoviy o'g'itlarni berish, yerlarning agrotexnik tadbirlarini o'z vaqtida bajarish va zamonaviy moddiy-texnika bazasidan foydalanish;
3. Yer va suv resurslaridan o'z vaqtida foydalanish, yangi texnologiyalarni joriy qilish hamda seleksiya va urug'chilik ishlarini yaxshilash;
4. Qishloq xo'jaligi xodimlari va rahbarlarini malakasini va iqtisodiy-huquqiy bilimlarini oshirish, mamlakatni rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasida ishlab chiqilgan chora-tadbirlarda ko'zda tutilgan mahsulot tannarxini pasaytirish bo'yicha yerdan yil bo'yi uzluksiz foydalanib, ikki-uch marta hosil olishni va mahsulot sifatini oshirishga erishish;
5. Qishloq xo'jaligining yalpi mahsuloti tarkibi va turini ko'paytirish, sifati va raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini taqsimlash, sotish va tovarlilik darajasini oshirish imkoniyatlaridan foydalanish;
6. Iqtisodiyoti modernizatsiyalash sharoitida qishloq xo'jaligi mahsulotlari baholarini takomillashtirish, raqobat muhitini shakllantirish, qishloq xo'jaligi

mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirishda zamonaviy texnologiyalar va xorij tajribalaridan kengroq foydalanishni yo'lga qo'yish;

7. Mavjud mablag'lardan samarali foydalanish, ish haqi tizimini takomillashtirish, mehnat unumdorligini doimiy ravishda oshirib borishga erishish hamda jamoada sog'lom muhitni doimiy ravishda ta'minlanishiga erishish;

8. Viloyat qishloq xo'jaligida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yil davomida saqlash uchun katta sig'imli muzlatkichlar, qayta ishlash korxonalarini, kichik sexlarni tashkil etish va uning istiqbolli rejalarini tuzish;

9. Viloyatda ishsizlik muammosini hal etish va aholining turmush darajasini yaxshilash maqsadida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash uchun va zamonoviy mini texnologiyalar olib kirishni, marketing tizimini yaxshilashni va investitsiyalar jalb etishni takomillashtirish;

10. Viloyat qishloq xo'jaligida zamonaviy texnika va texnologiyalar bilan jihozlangan sanoat ishlab chiqarishini vujudga keltirish, qat'iy tejamkorlik tizimini joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlarini tejash va mahsulot tannarxini pasaytirish;

11. Kasanachilik asosida yangi ish o'rinlarini tashkil etish, yoshlarni ish bilan ta'minlash masalalarini hal etish, infratuzilma shaxobchalarini tashkil etishni optimal joylashtirish, joylarda tashkil etilgan infratuzilmalar faoliyatini takomillashtirish;

12. "Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash" yili Davlat dasturida belgilab berilgan muhim chora-tadbirlarni o'z vaqtida bajarish hamda Qashqadaryo viloyatida qishloq xo'jaligi mahsulotlari raqobatbardoshligini oshirish imkoniyatlarining yakunlariga ko'ra moliyaviy natijalarning salbiy tomonlarini bartaraf etish choralari ko'rish. Bunda sarf xarajatlar yuzasidan monitoring olib borish va uni tahlil qilish maqsadga muvofiq deb o'ylayman.

Yuqoridagi keltirilgan barcha tadbirlarni amalga oshirish hamda mamlakatimiz tomonidan beriladigan imkoniyatlardan to'liq foydalanish, O'zbekiston Respublikasining tegishli qonunlaridan, Vazirlar Mahkamasining

qarorlari, Prezident Farmonlari va viloyatimizda amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarni o'z vaqtida qo'llash, moddiy-texnika bazasidan, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish, globallasuv jarayonining ijobiy tomonlarini o'zlashtirish natijasida istiqboldagi vazifalarning bajarilishiga imkon yaratish, huquqiy-meyoriy hujjatlardan o'z o'rnida, o'z vaqtida foydalanish, istiqboldagi yutuqlarga imkon yaratish, jahon moliyaviy- iqtisodiy inqirozining salbiy oqibatlarini bartaraf etishga, iqtisodiy islohotlarning ijobiy natijasiga erishishga hamda va mamlakat qishloq xo'jaligida va Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo'jaligi boshqarmasida qishloq xo'jaligi mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshirish mumkin deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2012.
2. O'zbekiston Respublikasining “Fermer xo'jaligi to'g'risida”gi Qonuni (yangi tahrirda). Xalq so'zi, 2004 yil 15 oktabr.
3. O'zbekiston Respublikasining “Mulkchilik to'g'risida”gi Qonuni. – T.: O'zbekiston, 1992.
4. O'zbekiston Respublikasining “Yer kodeksi”. – T.: Sharq, 1998.
5. O'zbekiston Respublikasining “Suv va suvdan foydalanish to'g'risida”gi Qonuni. 1993 yil 6 may.
6. O'zbekiston Respublikasining “Dehqon xo'jaligi to'g'risida”gi Qonuni. Xalq so'zi, 1998 yil 6 iyun.
7. O'zbekiston Respublikasining “Raqobat to'g'risida”gi Qonuni. Xalq so'zi, 2012 yil 7 yanvar.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003 yil 24 martdagi “Qishloq xo'jaligida islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim yo'nalishlari to'g'risida”gi Farmoni. Qishloq xo'jaligida iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning asoslari. – T.: “Fan”, 2003.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekistonda fermerlik faoliyatini tashkil qilishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni. Xalq so'zi, 2012 yil 22 oktabr.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2012-2016 yillarda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini yanada modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash dasturi to'g'risida”gi 1758-sonli Qarori. Xalq so'zi, 2012 yil 21 may.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2013-2015 yillar davrida respublikada uzumchilikni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 1937-sonli Qarori. Xalq so'zi, 2013 yil 13 mart.

12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2013-2016 yillarda qishloq joylarida xizmat ko‘rsatish va servis sohasini jadal rivojlantirish yuzasidan qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 1957-sonli Qarori. Xalq so‘zi, 2013 yil 17 aprel.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Fermer xo‘jaligilarini yuritish uchun berilgan yer uchastkalari maydonlarini maqbullashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 362-sonli Qarori. Xalq so‘zi, 2015 yil 15 dekabr
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Meva-sabzavot, kartoshka va poliz mahsulotlarini xarid qilish va ulardan foydalanish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. Xalq so‘zi, 2016 yil 12 aprel.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2016 — 2020 yillarda qishloq xo‘jaligini yanada isloh qilish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2460-sonli Qarori, 2015 yil 29 dekabr.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni, 2017 yil 7 fevral.
17. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasini “faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” farmoni 2018 yil 22 yanvar, PF-5308-son
18. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Paxta tolasini sotishning ichki va amaldagi narxlari o‘rtasidagi ijobiy tafovutdan tushadigan mablag‘larning bir qismini jamlash va ulardan fermer xo‘jaligilarining foydalanish tartibi to‘g‘risida”gi 30-sonli qarori. 2011 yil 4 fevral.
19. Karimov I.A. O‘zbekiston buyuk kelajak sari.- T.: O‘zbekiston, 1998, 211 bet.
20. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda.- T.: O‘zbekiston, 1999, 125

bet.

21. Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O‘zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo‘llari va choralari. – T.: O‘zbekiston, 2009, 56 bet.
22. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – T.: O‘zbekiston, 2011, 125 bet.
23. Karimov I.A. BMT sammiti mingyillik rivojlanishi maqsadlariga bag‘ishlangan yalpi majlisdagi nutqi. Xalq so‘zi, 2010 yil 22 sentabr.
24. Karimov I.A. “2014 yil yuqori o‘shish sur‘atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o‘zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo‘ladi”.. // Xalq so‘zi, 2014, 18 yanvar,
25. Karimov.I.A. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo‘l ochib berish-ustuvor vazifamizdir.\\Xalq so‘zi.17.01.2015.
26. Karimov I.A “ 2016 yil vatanimiz taraqqiyotini yangi bosqichga ko‘taradigan yil bo‘ladi” // “Xalq so‘zi” 2016 yil 20 yanvar
27. Karimov I.A. Bosh maqsadimiz–mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o‘zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo‘l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir. Halq so‘zi, 2016 yil 16 yanvar.
28. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak, Xalq so‘zi, 2017yil,16 yanvar.
29. Mirziyoyev SH.M. Rizq-ro‘zimiz bunyodkori bo‘lgan qishloq xo‘jaligi xodimlari mehnatini ulug‘lash, soha rivojini yangi bosqichga ko‘tarish – asosiy vazifamizdir, Xalq so‘zi,10.12.2017 yil
30. Mirziyoyev SH.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi, Xalq so‘zi, 22.12.2017 yil

31. Abdurahmonov Q.X. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulk shakllarining rivojlanib borishi. – T.: Fan, 2002, 144 bet.
32. Abdullayev A.A., Aybeshov X.A. Fermer xo‘jaligi iqtisodi. – T.: Aloqachi, 2008, 172 bet.
33. Abdug‘aniyev A., Abdug‘aniyev A.A. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: O‘zbekistan Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg‘armasi, 2011, 244 bet.
34. Allaxverdiyev A.I. Razvitiye form koopreatsii v agrarnom sektore APK. – M.: Ekonomika, 2003, 253 str.
35. Водуанникова В. Т. Экономика сельского хозяйства : учебник для вузов. ISBN: 978-5-8114-1841-1, 2015 г.
36. Bekmurodov A.SH. va boshqalar. Qishloq xo‘jaligida iqtisodiy islohotlar va fermerlik harakatlari. – T.: TDIU, 2006, 59 bet.
37. Berkinov B.B., Tashmatov R.X. O‘zbekistonda fermer xo‘jaligilariga xizmat ko‘rsatuvchi infratuzilmalarni rivojlantirish yo‘nalishlari. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDIU, 2007, 44 bet.
38. Jo‘rayev F. Qishloq xo‘jaligi korxonalarida ishlab chiqarishni tashkil etish. – T.: Istiqlol, 2004, 344 bet.
39. Umurzoqov U.T., Toshboyev A.SH., Rashidov Sh., Toshboyev A.A. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti va menejmenti. – T.: Iqtisod-moliya, 2008, 267 bet.
40. Farmonov T.X. Fermer xo‘jaligilarini rivojlantirish istiqbollari. – T.: Yangi asr avlodi, 2004, 143 bet.
41. Ergashev R.X. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: Fan va texnologiya, 2010, 470 bet.
42. Ergashev R.X., Shoxo‘jayeva Z.S., “Dehqon va fermer xo‘jaligi iqtisodiyoti”, Qarshi, o‘quv qo‘llanma, 2009, 98 bet.

43. Ergashev R.X., Fayziyeva Sh.SH., Xamrayeva S.N. Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2018, 403 bet.
44. Egamberdiyev F.T. Iqtisodiyot nazariyasi. O‘quv qo‘llanma. – T.: Iqtisod-moliya, 2014, 380 bet.
45. O‘zbekiston Respublikasining 2015-2017 yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari. –T.: 2017
46. Qashqadaryo viloyati Iqtisodiyot va hududlarni kompleks rivojlantirish boshqarmasining ma’lumotlari. 2015-2017 yy.
47. Qashqadaryo viloyati qishloq va suv xo‘jaligi boshqarmasining 2015-2017 yillardagi iqtisodiy ko‘rsatkichlari va yillik hisobotlari.
48. <http://agro.uz/uz/>
49. <http://stat.uz/>
50. <http://www.mfer.uz>
51. <http://www.prezident.uz>
52. <http://www.iuf.ru/>
53. [http://www/ biznes-daily.uz](http://www/biznes-daily.uz)
54. <http://www.usaidmicro.org>
55. <http://ab-centre.ru/>
56. <http://www.fao.org/>
57. www.agrobusiness.ru

